

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Психолого-педагогічний факультет

Кафедра загальної та вікової психології

«Допущено до захисту»

В.о. завідувача кафедри

_____Макаренко Н. М.

Реєстраційний № _____

_____ 2024 р.

«__» _____ 2024 р.

**Психологічні засади формування креативності як базової
компетентності майбутнього фахівця**

Кваліфікаційна робота студентки групи ЗППМ-23
ступінь вищої освіти – другий (магістерський)
спеціальності 053 Психологія

Чепрак Ірини Олександрівни

Керівник: **Макаренко Н.М.**, кандидат
психологічних наук, доцент

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

Кривий Ріг – 2024

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Челрак Юлія Олександрівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

 (підпис)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ ЯК БАЗОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	
8	
1.1 Огляд сучасних концепцій креативності в психології.....	8
1.2. Креативність як базова компетентність практичного психолога.....	14
1.3. Психологічні засади формування креативності практичного психолога...20	
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2.	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЇЇ ФОРМУВАННЯ.....	
28	
2.1. Обґрунтування програми емпіричного дослідження психологічних засад формування креативності як базової компетентності майбутніх фахівців.....	28
2.2. Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.....	32
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3.	
ПРОГРАМА РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ЯК БАЗОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	
45	
3.1. Опис та структура розвивальної програми.....	45
3.2. Психолого-педагогічні рекомендації розвитку креативності майбутніх психологів.....	52
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	63
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

На Всесвітньому економічному форумі минулого року було представлено ключові компетенції сучасного фахівця у 2023. На третьому місці - креативність (яка, до речі у 2018 була на 10-тому місці) після «вирішення комплексних проблем» та «критичного мислення». Незважаючи на те, що креативність вважалася необхідною компетентністю тільки для творчих професій, наразі вона важлива для більшості інших видів професійної діяльності. Зокрема, практичної психології.

У сучасному світі креативність впевнено стає однією з ключових компетентностей, необхідних для успіху в будь-якій сфері діяльності. Вона дозволяє людям знаходити нестандартні рішення, вирішувати складні проблеми та створювати нові продукти та послуги, удосконалювати існуючі. У сучасному глобалізованому суспільстві з надмірною конкуренцією, креативність виступає як ключовий фактор, що визначає фахову цінність робітника. Здатність до інноваційної діяльності є важливою складовою успішного пристосування до умов, що постійно змінюються, можливістю більш ефективного вирішення складних завдань.

Крім того, урахування психологічних аспектів формування креативності може стати основою для розробки програм та стратегій кар'єрного розвитку, спрямованих на підготовку фахівців, здатних працювати в умовах невизначеності, яка тепер постійно посилюється. Зважаючи на те, що Україна - країна, що воює, потреба у креативних психологах, які здатні шукати нові підходи для допомоги людям, зростає.

Також у зв'язку з розширенням ролі психолога в різних сферах сучасного життя та необхідністю адаптації до складних психосоціальних викликів, креативність у психологічній практиці стає ключовою якістю, що допомагає вирішувати унікальні та складні проблеми клієнтів.

Фундатором дослідження проблеми креативності, був американський психолог Дж. П.Гілфорд. Він не тільки ввів у наукову сферу саму дефініцію, але й виділив чотири ключові параметри, які описують цю здатність:

оригінальність, семантична гнучкість, образна адаптивна гнучкість, семантична спонтанна гнучкість. Розробкою психологічних засад розвитку креативності займалися також такі зарубіжні психологи, як К.Роджерс (феноменологічний підхід до особистості, Я-концепція.), Е.Торренс (опрацював проблему невербальної креативності), Ф.Баррон, Д.Харрінгтон (узагальнення щодо креативності: креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність нових підходів і нових продуктів).

У світовій та вітчизняній психології проблема креативності також займає важливе місце. До її дослідження зверталися такі психологи, як В.Балахтар, С.Бурлаєнко, В.Моляко, Ю.Мороз, В.Дружинін, Н.Макаренко, Є.Гергель. Зокрема, Є.Гергель досліджував комплексний підхід до формування дивергентного та конвергентного мислення, що є потужним інструментом для розвитку креативності. Н.Макаренко вивчала психологічні чинники розвитку креативного мислення: формування мотивації до саморозвитку, актуалізація аналітико-синтетичного мислення, підвищення професійного рівня у практичній діяльності, емпатія. І.Гриненко, Р.Кириченко, Н.Дідик, С.Сафаян висвітлювала проблему психолого-педагогічних умов розвитку креативності. Дослідження Н.Пов'якель, Т.Розової, Г.Радчук, І.Андрійчук, С.Шандрук підкреслювали важливість розвитку креативності, креативного мислення для практичних психологів.

Отже, дослідження психологічних засад формування креативності у майбутніх практичних психологів визначається потребою висококваліфікованих фахівців, здатних впроваджувати інновації в практику та ефективно вирішувати психологічні завдання в сучасному суспільстві.

Крім того, урахування креативності як базової компетентності в підготовці практичних психологів може позитивно вплинути на їхню здатність адаптуватися до різноманітних і ситуацій та знаходити нові, ефективні підходи до роботи з клієнтами.

Тому, тема кваліфікаційної роботи «**Психологічні засади формування креативності як базової компетентності майбутнього фахівця**» є актуальною для дослідження.

Мета: На основі аналізу об'єкта дослідження визначити, теоретично дослідити психологічні засади формування креативності як базової компетентності практичних психологів, емпірично дослідити рівень креативності та можливості її розвитку.

Завдання:

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до визначення креативності та її ролі в професійній діяльності.
2. Виокремити та узагальнити психолого-педагогічні засади формування креативності майбутнього практичного психолога.
3. Провести емпіричне дослідження щодо визначення рівня розвитку креативності майбутніх фахівців-психологів, психологічних засад її формування в умовах освітнього закладу .
4. Розробити розвивальну програму креативності як базової компетентності майбутніх практичних психологів в умовах освітнього закладу та психолого-педагогічних рекомендацій на її основі.

Об'єкт дослідження: креативність як базова компетентність психолога.

Предмет дослідження: психологічні засади розвитку креативності майбутніх практичних психологів.

Методи та методики дослідження: Для вирішення поставлених завдань в дослідженні використано широкий спектр методів, включаючи теоретичні та емпіричні. Теоретичні методи дозволяють краще зрозуміти проблему креативності, а також систематизувати та узагальнити наявні наукові дані. До них належать теоретико-методологічний аналіз проблеми, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних. Емпіричні методи дозволяють отримати кількісні та якісні дані про розвиток креативності у майбутніх психологів. До них належать анкетування, тестування, спостереження, індивідуальні та групові бесіди, неструктуроване інтерв'ю.

Для перевірки ефективності заходів, спрямованих на розвиток креативності, у кваліфікаційній роботі використано емпіричне дослідження, яке визначає рівень розвитку креативності у майбутніх психологів.

Також використано бланкові методики: методики Д.Гілфорда, П.Торенса (у модифікації О. Туник), методика Н.Вишнякової «Креативність», модифікована україномовна версія тесту креативності Ф.Вільямса (Н.Бельської).

Отримані у результаті діагностики данні перевірені методами математичної статистики (кореляційний аналіз методом Пірсона) з метою визначення їх взаємозв'язку.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: аналіз системного підходу до концепцій креативності, таких як теорія компонентів креативності (К.Тейлор, Х.Холанд), історія виникнення, сутність та поняття феномену креативності (Дж.Гілфорд, Т.Амабайл, О.Антонова, Т.Хомуленко, В.Фрицюк, В.Павленко); важливість креативної компетенції для представників професії «людина-людина» (Т.Башина, В.Балахтар, О.Бакаленко, Р.Кириченко); необхідність розвитку креативного потенціалу для практичного психолога (Н.Макаренко, Н.Пов'якель, Т.Розова, Г.Радчук, І.Андрійчук)

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці та впровадженні ефективних методів та стратегій розвитку креативності у здобувачів освіти, майбутніх психологів, що допоможе підвищити їхні професійні навички та конкурентоспроможність на ринку праці. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців (шляхом включення психологічних аспектів формування креативності в навчальні програми та позаурочну зайнятість) дозволить підсилити увагу до даного процесу в умовах освітнього закладу. Отримані данні можуть використовуватися у наукових публікаціях для подальшого вивчення феномену.

Організація і база дослідження: дослідження проходило протягом січня 2024 - липня 2024 року. Вибірку (35 осіб) сформували рандомно зі студентів майбутніх психологів Криворізького державного педагогічного університету III курсу психолого-педагогічного факультету.

Структура роботи: зумовлена логікою дослідження і складається із: вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (69 найменувань, із них 11 іноземними мовами). Робота містить 6 таблиць, 3 рисунка та 1 додаток. Основний зміст роботи викладено на 72 сторінках.

Апробація результатів дослідження: Результати дослідження були представлені на X-й Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і суспільство: сучасні тенденції в мінливому світі» (2-4 вересня 2024 р.). Відень, Австрія.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ ЯК БАЗОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

1.1. Огляд сучасних концепцій креативності в психології

У сучасному світі динамічного розвитку ключовим є вміння адаптуватися до його темпу, а головним вмінням - здатність генерувати нові ідеї. Історично людство завжди мало потребу у створенні нового для виживання, і з часом ця необхідність перейшла в усі сфери життя. Розвиток нових концепцій та продуктів відбувається завдяки креативності, яку здатен проявляти кожен окремий індивід. Таким чином, у сучасному світі центральну роль відіграє особистість з виразним креативним потенціалом, яка володіє інформаційними ресурсами, сучасними технологіями, зокрема електронікою та комп'ютерами, постійно удосконалює свої знання, вміння, навички.

Відкрите Дж.Гілфордом [58;59] поняття «креативність» зайняло значне місце у науковому світі, почало досліджуватися як психологічний феномен. Завдяки науковцю були створені лабораторії для вивчення, проводилися дослідження в цій галузі. Дж.Гілфорд зробив важливий внесок у вивчення креативності та розробив численні методики її вимірювання [58]. Продовжив його дослідження Р.Стернберг - американський психолог, відомий своїми дослідженнями в галузі інтелекту та креативності[63].

Наразі існує значна кількість трактування поняття «креативність» у науковій літературі: як цілеспрямована трансформація проблемної ситуації (асоціативна теорія), як комунікація індивіда з оточуючим середовищем (екзистенціалізм), як біологічна функція пристосування поведінки до нових умов методом проб та помилок (біхевіористи) тощо [цит. за 1].

Креативність тісно пов'язана зі здатністю створювати щось нове і важливе. Креативність, зазвичай, асоціюється з різноманітністю,

оригінальністю, фантазією, що виходить за рамки установлених закономірностей, та сприйняттям реальності з різних позицій.

Відповідно, існує велика кількість дефініцій поняття: від «вузьких» (креативність - це дивергентне мислення) до розгорнутих, контекстних, системно-структурованих, змістовно-функціональних, в узагальненому вигляді представлений у Н.Макаренко [22].

Ми будемо орієнтуватися на визначення, скомпільоване з словниково-довідникових джерел та досліджень С.Бурлаєнко, О.Донченко, В.Павленко: креативність особистісна та мислительна властивість, яка базується на розвитку вищих психічних функцій, зумовлює можливість прояву творчої активності людини в усіх видах діяльності, формується під впливом оточення, соціального середовища, існуючих правил, ціннісної орієнтації особистості, організації інформаційного потоку та цільової спрямованості всіх видів діяльності, починаючи з навчання. Креативність проявляється як в здатності самостійно бачити та виокремлювати проблеми, так і у їх вирішенні, у творчому утіленні їх у конкретний продукт [8;15;26;33].

Дослідженнями креативності, креативного мислення, засад її розвитку займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці.

Визначення сутності поняття "креативність" є об'єктом досліджень в управлінні розвитком особистості за кордоном, зокрема в рамках теорії самоактуалізації, яку розглядали такі вчені, як А.Адлер, А.Маслоу, К.Роджерс, Л.Какко, С.Інкінен (Какко І., Інкінен S) та інші [60].

За визначенням Т.Амабайл, креативність означає здатність генерувати ідеї або нові шляхи розв'язання проблем, розглядання можливостей для їхнього втілення в навколишньому середовищі або серед власних особистих ресурсів. Інновації, зі свого боку, представляють собою здатність реалізовувати креативні ідеї для вирішення цих проблем або використання нових можливостей [56]. Т.Амабайл, К.Робінсон, Р.Стернберг, Ч.Ліндблум досліджували креативність у відношенні до освіти, менеджменту, мистецтва та інших галузей. Крім того, науковці (Т.Амабайл, М.Геллерштейн, Р.Торранс)

розглядали психологію креативності та створення нових підходів до її вивчення. Вони відмічали різноманітні аспекти креативності, включаючи роль особистісних характеристик, середовища та процесів мислення у її розвитку [66].

М.Чиксентміхайі досліджував креативність у контексті соціології, особливо відносно ролі культурного середовища та соціальних чинників у стимулюванні або гальмуванні креативних процесів [49].

Л.Лебедик, аналізуючи наукові розвідки К.Тейлор і Х. Холанд, розглядала креативність як "ключовий аспект" індивідуальних характеристик, який визначається загальним інтелектом [21]. Фактор оригінальності вважали необхідним аспектом таланту, але (згідно з П.Торрансом), психологи зауважували "відбувається неперекоаний зсув у розумінні: здатність до творчості спотворюється як нестандартність, нестандартність – як оригінальність, а остання – як відповіді, що зустрічаються рідко"[65].

Дж. Гілфорд, розуміючи під креативністю дивергентне мислення, виділив такі її характеристики: продуктивність, оригінальність, семантичну гнучкість, образну адаптивну гнучкість і семантичну спонтанну гнучкість. Варто відзначити, що Дж.Гілфорд не лише сформулював проблему креативності, але й запропонував рішення, що сприяло розвитку "психометричного підходу до дослідження креативності". Цей підхід передбачав створення стандартизованих інструментів для вимірювання коефіцієнта креативності (Cr) [58].

Креативність, як ключовий аспект людського розвитку, завжди залишається предметом інтенсивного вивчення в психології. Сучасні концепції креативності відображають складність і мінливість цього явища, яке включає різноманітні аспекти, починаючи від процесів творчого мислення і закінчуючи соціокультурними впливами на творчість.

Найбільш відомі концепції вивчення - це:

- "Теорія творчих потоків" М. Чіксентміхайї, яка визначає стан поглибленої концентрації, коли особа повністю занурюється в процес творчості і відчуває

велике задоволення від цього досвіду. М.Чіксентміхайї вивчав різні аспекти цього стану та його вплив на продуктивність і творчий процес [49].

- Теорія "системи творчості" Р.Стернберга, яка розглядає креативність як взаємодію між трьома ключовими компонентами: експертністю в галузі, творчими процесами та внутрішнім мисленням. Ця теорія наголошує на важливості соціального і культурного контексту для розвитку креативності [64].
- «Теорія побудови знань» Г.Клегорна, яка висвітлює роль індивідуальних досвідів та навичок у творчому процесі. Г.Клегорн вивчав, як люди використовують свої знання і досвід для створення нових ідей та рішень у творчому контексті.

Неоднозначність, суперечливість, дискусійність розуміння феномену «креативність» знаходимо у вітчизняних психологів (О.Антонова, Н.Антюхова) [1;3]. Зокрема, вони співвідносять поняття «креативність» та «творчість», які мають певний взаємозв'язок, але розрізняються: сутність креативності вбачають у процесі діяльності, а творчості - у створенні нового продукту.

Серед відомих українських вчених, що займаються дослідженням креативності, можна відзначити: В.Фрицюк (пояснення та доповнення поняття «креативність»); Ю.Чорножук (особливості креативної особистості); Є.Гегель, М.Саврасов (вікові аспекти розвитку креативності) та інші. [12;42;45;51].

Як зазначає О.Антонова у світлі цих досліджень, креативність залишається захопливою і складною проблемою для вивчення у психології [1]. Розуміння різних аспектів цього явища відкриває нові можливості для розвитку і застосування креативності в різних сферах життя.

На основі ретельного аналізу різних концепцій креативності можна сформулювати підґрунтя для успішного розв'язання проблем, що виникають при системному використанні креативного мислення. Та (як зазначають Л.Пшенична, В.Мотречко), на сьогоднішній день найважливішим аспектом в сучасній психології креативності є розуміння, що її розвиток неможливий без урахування взаємодії з особистістю, що розвивається, її соціальним оточенням [35].

Узагальненість концепцій креативності, які містять різноманітні підходи та теорії, які розглядають цей феномен з різних точок зору, представлено у Н.Макаренко [23]. В. Павленко "[26]. Науковці звертали увагу на те, що ці підходи доповнюють один одного і сприяють розумінню різноманітних аспектів креативності у психології. Автори представляють існуючі підходи до вивчення креативності. Це:

а) компонентний підхід, який розглядає креативність як складну систему компонентів (емоції, мислення, інтелект, мотивація та інші). Він досліджує, як ці компоненти взаємодіють для стимулювання креативного процесу;

б) когнітивний підхід, ця концепція фокусується на когнітивних процесах (мислення, сприйняття та уява), які впливають на креативний процес. Підхід передбачає вивчення, як люди генерують нові ідеї та знаходять рішення для складних проблем;

в) соціокультурний підхід, що розглядає креативність як продукт взаємодії між особистістю та соціальним середовищем. Він досліджує вплив культурних та соціальних факторів на розвиток та виявлення креативних здібностей;

г) еволюційний підхід, досліджує, як і чому креативність могла виникнути в процесі еволюції, і як вона може бути перевагою для виживання та успіху в певних умовах;

д) нейробіологічний підхід, вивчає фізіологічні та нейрологічні аспекти креативності, такі як активність різних частин мозку під час творчого процесу.

Поняття "креативність" тісно пов'язана з двома іншими, які витікають з першого це "творчість" та "творча або обдарована особистість". Ці три поняття, які взаємопов'язані і спільно визначають важливий аспект людського розвитку.

Огляд літератури показує: відмінність понять креативності та творчості, визначають різні сторони змістовних аспектів, галузями їх застосування. Творчість - це процесуально-результативне, а креативність суб'єктивно-обумовлююче явище. Таким чином, концептуальність креативності орієнтована на особистість, а творчості - на діяльність особистості, її результат.

Креативність - це здатність генерувати нові ідеї, концепції або рішення, які відображають оригінальність і новаторство. Це процес, який може виявитися в різних сферах життя, від наукових досліджень і технологій до мистецтва та літератури. Креативність розкривається у здатності побачити світ з нового ракурсу і здійснювати нестандартні зв'язки між різними ідеями.

Творчість - це процес конкретного створення чогось нового або оригінального. Це може бути творенням картини, музики, літературного твору або розв'язанням складної проблеми у науці або бізнесі. Творчість виражається в активному творенні, а не лише у формуванні ідей (за Я.Василькевич) [10].

А творча особистість - це особистість, яка володіє високим рівнем креативності та творчості. Це людина, яка відкрита для нових ідей, має вільний дух та уяву, та готова до експериментів і ризику. Така особистість часто проявляється у високому ступені самовираження і готовності до викликів.

С.Яланська зауважує, що поняття креативність, творчість, та творча особистість взаємодоповнюються, формують основу для розвитку індивідуальності та творчого потенціалу людини [55]. Креативність та творчість виявляються в діях творчої особистості, яка в свою чергу є двигуном інновацій, розвитку та прогресу в суспільстві. Це все тісно пов'язано з психологією, оскільки в сучасному світі і особливо в Україні виникає все більший попит на психологічні послуги, тому варто бути готовим як до використання вже відомого, так і до створення та адаптації нових методів роботи з клієнтами.

Аналіз літератури демонструє велику кількість підходів до структури креативності. Так наприклад І.Гриненко описує структуру креативності для майбутнього вчителя, зі сторони взаємодії п'яти компонентів: мотиваційний компонент; емоційно-ціннісний компонент; когнітивний компонент; конативний та результативний компонент[14]. Професор Гарварда Т.Амабайл пропонує модель креативності, яка базується на взаємодії трьох компонентів: експертність у конкретній області знань; креативні навички; мотивація [56]. Структуру креативності також розглядали В. Фрицюк та ін. [45].

Після аналізу вищезазначених точок зору на структуру креативності та спираючись на роботу В.Павленка, можна зробити наступні висновки: наразі серед наукової спільноти немає загальноприйнятої консенсусної думки щодо структури креативності. Дивергентне мислення вважається важливим елементом креативності, мотивація відіграє вирішальну роль у креативному процесі; позитивний емоційний стан та віра у власні можливості підтримують креативність; засвоєння загальних і специфічних знань, пов'язаних із креативністю, є необхідною передумовою для досягнення креативних результатів [26].

Креативність вивчається в психології з різних поглядів, включаючи когнітивний, особистісний, соціальний та середовищний аспекти. Деякі з факторів, що впливають на розвиток креативності, включають гнучкість мислення, рівень мотивації, уяву, толерантність до невизначеності, здатність до відкриття нових підходів до проблем, а також сприйняття та реагування на зміни.

У психологічних дослідженнях використовуються різноманітні методи для вимірювання креативності, такі як тестування, анкети, спостереження та аналіз творчої діяльності. Креативність вважається важливою як для індивідуального самовираження, так і для соціального прогресу і розвитку у будь-якій професії, зокрема, у практичній психології.

1.2. Креативність як базова компетентність практичного психолога.

Використовуючи дослідження теоретичних основ відзначимо: розвиток креативності підвищує ефективність та універсальність психологів у вирішенні численних потреб своїх клієнтів та просуванні сфери психології в цілому.

Питання якісної професійної підготовки майбутніх психологів потребує врахувати наступні аргументи: важливою умовою ефективної професіоналізації є підготовка людини нової генерації, здатної на глибоке творче, критичне мислення у межах індивідуальних можливостей, прагнень, інтересів, з високим

рівнем пізнавальної активності. Все це вказує на характеристики особистості як креативного суб'єкта професійної діяльності.

Спираючись на особистісно-діяльнісну концепцію Г.Костюка щодо зв'язку гармонійного розвитку особистості як індивідуальності та ефективної, продуктивної діяльності, вважаємо необхідним для такого процесу розвиток креативності.

Важливо враховувати, що в сучасному інформаційному суспільстві сфера професійної діяльності, зокрема в психології, відкрита значним змінами. Так Л.Лебедик [21] у своїй роботі розглядає з чим саме це буде пов'язано :

а) зі зміною своєї професійної ролі та відповідальності, включаючи необхідність навчитися виробляти, зберігати, передавати й поширювати інформацію;

б) з перетворенням креативного та інтелектуального виробництва на провідну галузь суспільного виробництва;

в) з готовністю психолога до перетворення характеру роботи та її креативного виконання [21,с.50].

Креативність дозволяє психологу (як і будь-якому іншому фахівцю) вирішувати складні проблеми, використовуючи знання з різних джерел. Це свідчення наявності у психолога так званої «креативної компетентності»

С.Бурлаєнко визначав «креативну компетентність» як складне особистісне утворення. Воно знатно охопити сферу інтелекту, емоцій, моральних цінностей, уможливити (на новому, інтегративному рівні) перенесення вже сформованих компетентностей у нові галузі з метою досягнення принципово нового результату діяльності, виконання діяльності на принципово новому якісному рівні [8].

О.Артемова узагальнює такі показники креативності, як достатній потенціал креативності, наявна оригінальність мислення, розвинена уява, толерантне ставлення до складних ситуацій, ризикованість, допитливість тощо), які можна віднести до креативних компетентностей майбутнього психолога [2]. Також авторка визначає різні профілі (гармонійний, негармонійний)

креативності здобувачів освіти-психологів, та рівні їх розвитку (від надвисокого, що є свідченням обдарованості до низького).

Як зазначає Н.Байбекова, до ключових компетентностей майбутніх психологів варто включати такі якості, як натхнення, винахідливість, ініціативність, інтуїція, нестандартність, прогностичність, гнучкість у мисленні і почуттях, самотність та кмітливості. Зростання креативності в психологів, на думку психологині, визначається у тому, наскільки їхнє оточення підтримувало та розвивало їхню індивідуальність [4].

О.Бакаленко вважає, що наступні компетенції здатні сформувати гармонійно розвинену, креативну особистість (у тому числі і практичного психолога):

- критичне мислення;
- здатність орієнтуватися у великих інформаційних потоках;
- ефективне спілкування з іншими людьми;
- персональна відповідальність, готовність до постійного професійного та особистісного зростання [9].

На відміну від конкретних спеціалізованих навичок, які можуть швидко застаріти, креативна психологічна компетентність завжди залишається актуальною. Саме наявність психологічної компетентності в значній мірі визначає професійний та особистісний успіх індивіда за аналізом роботи А.Фурман [46].

В таблиці 1.1.1. продемонстровано головні аспекти компетентностей психолога (див.таблицю).

Таблиця 1.1.1.

Креативна компетентність психологів та її ключові аспекти

Компетентність	Сутність
<i>Гнучкість у підході</i>	Здатність дивитися на проблеми з різних ракурсів і використовувати нестандартні методи аналізу та вирішення.
<i>Широкий спектр знань</i>	Глибокі знання в різних галузях психології, а також інших суміжних науках, що дозволяє їм створювати нові ідеї та концепції.

<i>Творчий підхід до досліджень</i>	Пошук нестандартних методів дослідження, нових підходів до аналізу даних, що дозволяє психологу отримувати нові інсайти та відкриття.
<i>Експериментальний підхід</i>	Випробовування нових ідей та гіпотез у практичній роботі, проведення експериментів та вирішення проблеми шляхом проб і помилок.
<i>Відкритість до нових ідей</i>	Схильність бути відкритими до нових ідей та підходів, готовність приймати виклики та шукати інноваційні рішення.
<i>Емпатія</i>	Здатність співчувати та розуміти інших, упровадження ефективних технік допомоги.
<i>Схильність до саморефлексії</i>	Аналіз своєї роботи та пошуки способів для вдосконалення з врахуванням попереднього досвіду, аналізу помилок.

Слід розглянути більш детально кожен з запропонованих компетентностей. Гнучкість це – можливість широко дивитися на проблему, не обмежуючись лише одним кутом зору, вміння адаптувати свій підхід до різних ситуацій та потреб клієнтів. Гнучкість мислення неможлива без широкого спектру психологічних знань (клінічна, когнітивна, соціальна та розвивальна психологія), розуміння інших суміжних наук (нейронаука, філософія, соціологія).

Творчий підхід дозволяє розширювати межі наукового знання і вносити нові інновації у відповідну галузь.

Експериментування дає можливість використовувати набуті практичні компетенції для перевірки нових ідей і гіпотез. Відкритість до нових ідей виявляється у готовності психолога приймати нові концепції, підходи та погляди, навіть якщо вони відрізняються від власних переконань або стандартних методів. Психолог не обмежується стандартними або традиційними способами мислення, але, натомість, шукає можливості для вдосконалення та розвитку шляхом прийняття новаторських ідей та методів. Відкритість до нових ідей також може виявлятися у готовності ділитися власними знаннями та досвідом, здатності сприймати конструктивну критику та навчатися на помилках.

Розвинена емпатія (як ключовий елемент успішної роботи психолога), забезпечує більш глибоке сприйняття та співпереживання чужих емоцій, а не

лише розуміння їх зовнішнього прояву. Емпатія дозволяє психологам побачити ситуацію з точки зору своїх клієнтів, що сприяє розробці ефективних методів та технік допомоги. Креативні психологи, які мають розвинену емпатію, можуть виявити нові підходи та стратегії для розв'язання проблем та покращення життя своїх клієнтів. Вони здатні створювати більш індивідуалізовані, адаптовані програми та підходи, які враховують унікальні потреби, характеристики кожної особи.

Схильність до саморефлексії для креативного психолога – це здатність об'єктивно оцінювати свої успіхи та невдачі, та активно вивчати свої сильні та слабкі сторони, а також здатність адаптувати свої дії та підходи з урахуванням цих відомостей. Саморефлексія допомагає практичному психологу вдосконалювати свої компетенції, розвивати свідомість та об'єктивне ставлення до самого себе, що сприяє більш успішному функціонуванню у всіх сферах життя.

Креативність часто вважається базовою психологічною компетенцією для сучасного практичного психолога. У динамічному полі психології, де враховується індивідуально-типологічна складність особистості клієнта, здатність творчо мислити стає надзвичайно важливою. Хоча традиційні методи також використовуються, креативність відкриває двері до інноваційних рішень, нових поглядів та глибшого розуміння.

Дослідження креативності майбутнього психолога (Н.Дідик, Н.Пов'якель, Г.Радчук, Н.Макаренко) базуються на визначенні її основних показників, визначених Дж.Гілфордом [18;22;28;37].

Перший - продуктивність або швидкість – відображає здатність генерувати максимальну кількість ідей. Цей аспект не обов'язково є визначальним для творчості, проте більша кількість ідей дає більше можливостей для вибору найбільш оригінальних серед них. Другий – гнучкість – це здатність легко перемикатися між різними класами явищ, часто дуже віддаленими один від одного за змістом (протилежне поняття – інертність мислення). Оригінальність є одним з ключових показників креативності. Це

здатність пропонувати нові, несподівані ідеї, які відрізняються від широко відомих, загальноприйнятих або банальних. Щодо "розробленості", цей термін вказує на глибкість розробки ідей. Творці можуть умовно поділятися на дві великі групи: одні краще генерують оригінальні ідеї, інші здатні детально розробляти вже існуючі. Експерти не вважають, що один підхід є кращим за інший; це просто різні шляхи виявлення здібностей особистості до креативності.

Важливість креативності для практичного психолога аргументується такими причинами:

- психологи потребують креативності для створення нових методів дослідження, інтервенцій та підходів до розв'язання проблем клієнтів. Наприклад, креативний психолог може розробити інноваційні техніки терапії або нові способи вимірювання психологічних явищ;
- креативність допомагає психологам стимулювати індивідуальний розвиток, думати за межами звичайних рамок і розвивати нові ідеї та концепції. Це може призвести до розвитку нових теорій та підходів до розуміння людської поведінки та ментального здоров'я;
- креативність допомагає психологам мислити нестандартно та знаходити нові підходи до вирішення цих проблем;
- креативність психологів може стимулювати інновації в професійній галузі, сприяти розвитку нових технологій, програм і підходів до психологічного дослідження та практики. Креативність сприятлива для продукування новаторських рішень широкого спектру професійно-психологічних завдань (психодіагностичних, консультативних, психотерапевтичних, просвітницьких, корекційних);
- креативність сприяє покращенню здібностей до емпатії та розуміння, що дозволяє їм краще спілкуватися з клієнтами та розв'язувати їхні проблеми.

Таким чином, креативність є ключовим елементом успішної практики психології, вона допомагає розширювати знання та розвивати нові методи для підтримки психічного здоров'я та добробуту людей.

І.Артемова вказує що, креативність означає більше, ніж просте виконання завдань за аналогією: в першу чергу це спрямовано на формування у здобувачів освіти здатності самостійно знаходити рішення для незвичайних завдань, що не мали місця раніше, і відкривати нові методи дій. У кожної особистості закладений свій потенціал [2].

Для психологів креативність необхідна здібність, яка має значення в їхній професійній діяльності. Ця здатність є ключовою для розв'язання складних психологічних проблем та надання якісної допомоги клієнтам.

Крім того, креативність допомагає психологам бути гнучкими та адаптивними до змін. У сфері психології, де кожен клієнт унікальний, не існує універсальних рішень. Тому важливо мати здатність швидко реагувати на нові ситуації та знаходити ефективні шляхи вирішення проблем.

У підсумку, креативна компетентність в психології є важливою для того, щоб психологи могли ефективно працювати з клієнтами, розвивати науку та вносити позитивні зміни в життя людей.

1.3. Психологічні засади формування креативності практичного психолога

Психологічні засади формування креативності практичного психолога базуються на різноманітних теоріях та дослідженнях у галузі психології творчості, когнітивної психології, а також психології особистості та розвитку.

Проведені дослідження (О.Попович, Т.Розова, І. Ревіна) доводять, що креативність є одним із ключових аспектів професійної діяльності практичного психолога, і українські вчені активно досліджують та розробляють методи та засади її формування [31;36;38].

Теоретико-методологічні дослідження психологічних засад розвитку креативності вивчають: Ю.Колісник-Гуменюк [16], Н.Токарева, С.Устименко [32], О.Свістула [40], спеціалізуючись на вивченні психологічних аспектів її

розвитку. Вони досліджують вплив особистісних рис, середовища та методів навчання на формування творчих здібностей психолога.

Дослідженням тематики психологічних практик стимулювання креативності займалися: Р.Пономарьова-Семенова [29], Л.Пшенична, Л.Мотречко [35], К.Радчук [37] та інші. Вони активно розробляють практичні методики та завдання для стимулювання креативності у практичній діяльності психолога, досліджували ефективність різних психологічних практик і способів навчання для розвитку творчого мислення.

В узагальненому вигляді на основі опрацьованих наукових джерел, основними засадами формування креативності можна вважати наступні (дивись рис.1.2.1.)

Рис.1.2.1. Психологічні засади формування креативності практичного психолога.

Важливим чинником розвитку креативності є віковий період. Юнацький вік (на переконання Є.Гергеля, Н.Макаренко, В.Моляко) сприятливий для розвитку креативності, особливо у період студентства [12;23;25].

С.Максименко, С.Яланська, П.Ростопшин визначають наступні особливості студентського періоду, сприятливі для розвитку креативності:

- це вік розквіту фізичного та розумового розвитку людини;
- це період високої працездатності, активної діяльності, продуктивності;
- у цей період відбувається активний розвиток вербального інтелекту,
- спостерігається здійснення дій та вчинків, спроба їх обґрунтування;
- проявляється максималізм, потреба проявити себе у складних життєвих ситуаціях без достатньо глибокої оцінки можливих наслідків своїх вчинків;
- зростає допитливість, потреба у пізнанні нового, інтерес до певної діяльності [24].

Тобто, вік 17-23 - найбільш плідний для формувань знань, наукового та професіонального розвитку, удосконалення мислительної культури. Саме у цьому віці проявляються такі креативні властивості особистості як фантазування, уява, почуття новизни, інтуїція, натхненність, ініціативність.

Зважаючи на те, що сенситивним, періодом для формування спеціалізованої креативності є саме юнацький вік (період студентства), науковці (Р.Кириченко, В.Балахтар, Р.Павлюк) вважають, що саме у вищому закладі освіти потрібно сполучити професійну підготовку та розвиток креативності, креативного мислення. Оптимально, поєднувати ті навчальні фундаментальні дисципліни, які вимагають конвергентного типу мислення та дисципліни, що передбачають активізацію креативного типу мислення, у якій здобувачі освіти отримують альтернативну можливість самостійно шукати нестандартне рішення. Креативність у підготовці практичних психологів зокрема, можлива лише тоді, коли здобувач оволодів професією, успішно інтегрувався у професійну спільноту, сформував стійку професійну ідентичність [6;17;27]. Крім того, у зв'язку з постійним розвитком та змінами в сучасному світі, психолог повинен мати не лише теоретичні знання, але й здатність застосовувати їх на практиці у нових, незвичних ситуаціях.

Створення сприятливого середовища, опрацювання завдань при навчанні на психологічних факультетах та при роботі психологом є стимулювання власної уяви, прагнення до нового, здатності відступати від стереотипів, що в

свою чергу сприяє розвитку їх креативності та виявленню вроджених творчих здібностей, як зазначає С.Шандрук [52].

Л.Яременко виокремлює основні вимоги до розвитку креативності. Йдеться про необхідність:

- актуалізації пізнавального компонента (підвищення інтелектуального рівня), який є базою для формування творчих здібностей;
- формування науково-теоретичного словника понять категоріального апарату креативності. Це важливо для наукового обґрунтування, інтерпретації результатів проведених досліджень, що мають характер проблемних ситуацій;
- здатності до формулювання проблемних запитань. Вони стимулюють активізацію розумової діяльності;
- стимулювання розширення кругозору в галузі знань з психології, педагогіки, фізіології, нейропсихології;
- оволодіння навичками критичного мислення, логічними операціями, які сприяють самостійному опрацюванню інформації, формуванню власних висновків, запобіганню користуванню стереотипними міркуваннями та твердженнями);
- навчання основам наукових досліджень, ознайомлення з різними дослідницькими процедурами [54].

Дослідження чинників розвитку креативного мислення, креативності майбутніх психологів проводила Н.Макаренко. Так, авторка визначила наступні чинники: сенситивність вікового періоду, внутрішня мотивація, когнітивні стилі, адекватність методів навчання-виховання віковим потенціям, рефлексію як свідоме ставлення до діяльності тощо. А також виокремила об'єктивні та суб'єктивні чинники, що гальмують розвиток креативності:

- постійне орієнтування на стереотипи, зразки;
- відсутність чітко розробленої системи критеріїв в оцінці продуктів творчої діяльності;
- низька обізнаність викладачів вищого освітнього закладу у технологіях формування креативного мислення здобувачів освіти;

- певний догматизм оточення, який підозріло ставиться до надмірно ініціативних людей;
- надмірне реагування на авторитетів, сталі думки;
- побоювання здаватися «білою вороною», бути звинуваченим у нестандартності тощо [22,с.47].

Психологи (С.Сафаян, Н.Макаренко, Н.Твердохліб) також виокремлювали основні проблеми на шляху підготовки майбутніх психологів як суб'єктів креативності:

- відсутність системи діагностики рівня креативності у професійній діяльності (евристичний, базовий, копіювальний, репродуктивний);
- відсутність моделі (професіограми) практичного психолога з ровиненим креативним потенціалом;
- невизначеність критеріїв оцінювання професіоналізму майбутніх психологів, відповідності загальним вимогам діяльності
- різноманітність методів щодо розвитку креативності без прив'язки їх до конкретної професії, віку, середовища [22;41;44].

В першу чергу важливо відзначити, одним з основних етапів розвитку креативності є процес навчання у освітньому закладі. Воно повинно включати різноманітні методи та прийоми, які використовуються психологами та викладачами для формування креативної особистості (інтерактивні вправи, проблемні методи тощо). Також креативність можна розвивати у спеціально створених умовах, наприклад, тренінгах.

Існують тренінг креативності, участь у яких може сприяти досягненню успіху в професійній сфері, оскільки його акцент зосереджений на розвитку групової взаємодії та особистісному зростанні. Це сприяє розвитку широкого спектру творчих якостей, таких як уважність, оригінальність, самостійність, готовність до ризику, енергія, художність, зацікавленість, почуття гумору, тяга до вирішення складних завдань, об'єктивність та інтуїція.

Н.Байбекова [4] підкреслює ефективність подібних тренінгів, які у подальшому розвитку та впровадженні психологічних методів сприятимуть

підвищенню ефективності праці та досягнення успіху. Такий підхід сприяє задоволенню особистості від своїх досягнень та результатів власної діяльності.

О.Артемова вважає ефективним для розвитку креативності тренінг особистісного зростання. Для розвитку професійно важливих компетенцій зрілості майбутніх психологів результативними будуть такі методи і прийоми, як: вправи на активізацію і релаксацію, психогімнастичні вправи, ігрові методи (ситуативно-рольова гра), проєктивне малювання, аналіз повчальних притч та ін. [2].

До методів, які допомагають розвивати креативність можна віднести практики творчості (мистецькі практики, малювання, колажі, музика), їх доречно використовувати у процесі розвитку креативності.

Важливо постійне вивчення інновацій в галузі психології, слідкування за новітніми дослідженнями та тенденціями. Це може надихати на розвиток нових підходів та методів у психологічній практиці.

Ще один метод - проведення групових сесій, під час яких психологи можуть створювати групи для спільного обговорення проблем та пошуку нових ідей.

С.Шандрюк [52] узагальнив різні точки зору на процес формування креативності, дійшов таких висновків щодо основних принципів формування креативності практичного психолога:

а) практичний психолог повинен розвивати свою уяву та інтуїцію, щоб бути відкритим до нових ідей та можливостей в роботі з клієнтами;

б) важливо використання для психолога різних розвивальних методів: мозкові штурми, асоціативне мислення, синектика та інші;

в) процес формування креативності повинен включити розвиток творчого мислення, що означає здатність генерувати нові ідеї, рішення проблем та виявлення альтернативних підходів до вирішення завдань;

г) практичний психолог повинен вміти вільно виражати свої думки та ідеї, виявляти власну унікальність у підході до розв'язання проблем клієнтів;

д) важлива відкритість до нових ідей, підходів та можливостей, а також готовність до експериментування та вдосконалення своєї роботи;

е) практичний психолог постійно аналізує свою роботу, виявляє сильні та слабкі сторони, щоб постійно вдосконалювати навички та підходи.

Загалом, дослідники стверджують, що кожна людина має потенціал для креативності, але вплив оточення, соціальних норм, обмежень може гальмувати можливості її розвитку. Тому важливо створювати сприятливе середовище для розвитку креативності. Утім, існуюча система освіти часто не сприяє розвитку креативності, оскільки зазвичай акцентується на передачі знань, запам'ятовуванні фактів. Потрібно активно включати спеціальні завдання та методи у навчальний процес, вони сприятимуть розвитку творчого мислення, креативності та подальше використання творчих здібностей у майбутній професійній діяльності.

Висновки до розділу 1

Креативність - це здатність генерувати нові ідеї, концепції або рішення, які відзначаються оригінальністю та інноваційністю. Цей процес може проявлятися в різних аспектах життя, від наукових досліджень і технологій до мистецтва та літератури. Креативність виявляється у здатності бачити світ з нової перспективи і встановлювати нестандартні зв'язки між різними ідеями.

У сучасному світі креативність стає все більш важливою як базова компетенція для майбутніх фахівців у різних галузях. Психологічні засади формування креативності майбутніх психологів визначають ключові аспекти розвитку цієї важливої професійної компетенції особистості.

Психологічні засади формування креативності визначають важливі аспекти розвитку креативності. Їх впровадження у навчальну та професійну практику допоможе створити готову до викликів сучасного світу кадрову базу, здатну до інновацій та творчого розвитку.

Огляд науково-теоретичних досліджень дає підстави для таких висновків:

- 1) емпірично доведено, що креативність особистості виступає доволі стійкою її характеристикою;
- 2) сприятливим періодом розвитку креативності можна вважати юнацький вік (період студентства);
- 3) цьому періоду властиві дещо більші показники оригінальності, причому як у вербальному, так і у невербальному вимірі;
- 4) у юнацькому віці спостерігаємо динаміку емоційно-мотиваційних складових креативності (насамперед, показників інтелектуальної та загальної емоційності, потреби у цілеспрямованій активності, потреби активно діяти та досягати успіху), окремі вольові характеристики креативності, насамперед сила волі, емоційний та соціальний самоконтроль.

Професія психолога знаходиться у сфері, де вирішуються завдання з високим рівнем невизначеності, що також потребує креативної компетентності. Тому у процесі професійної освіти майбутньої повинні формуватися та розвиватися такі особистісні ресурси, які забезпечать продуктивність у галузі творчого мислення, креативності.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЇЇ ФОРМУВАННЯ.

2.1. Обґрунтування програми емпіричного дослідження психологічних засад формування креативності як базової компетентності майбутніх фахівців

Дослідження креативності майбутнього практичного психолога проходило протягом січня 2024-липня 2024 року. Вибірку (35 осіб) сформували рандомно зі студентів майбутніх психологів Криворізького державного педагогічного університету III курсу психолого-педагогічного факультету.

У дослідженні було пройдено такі етапи:

Перший, підготовчий. На ньому було опрацьовано класичні та сучасні науково-психологічні дослідження проблеми креативності. Було вивчено стан заглибленості у проблему у наявних 68 публікаціях, вибрано об'єкт та предмет дослідження, сформовано вибірку, сформульовано мету (конкретизовану завданнями), побудовано модель дослідницької концепції. Концепція базувалася на припущенні, що креативність як базова компетентність практичного психолога, може розвиватися у спеціально створених умовах освітнього закладу. На даному етапі також сплановано хід дослідження: діагностика рівня креативності майбутніх психологів, визначення чинників її розвитку; розробка розвивальної програми.

Другий етап, емпіричний. На ньому було проведено діагностику методами бесіди, тестування (за визначеними бланковими методиками), опрацьовано, інтерпретовано результати.

На третьому етапі, заключному етапі розроблена програма «Креативний психолог - ефективний психолог», обґрунтовано її ефективність та доцільність.

Зважаючи на тему дослідження було використано такі методи та методики діагностики.

1.Методика Дж.Гілфорда-П.Торенса (у модифікації О.Тунік) [68], яка має вербальний та невербальний варіанти. Нами використано вербальний варіант «Словесні асоціації», невербальний (малюнковий) в умовах онлайн дослідження якісно провести не уявлялося можливим. Досліджуваним пропонується навести якомога більше асоціацій такого загальнозживаного слова як «книга». Час виконання - 3 хвилини. Результати оцінювалися балами за такими показниками:

- *швидкість* (по 1 бал за кожну асоціацію) - ШхN. Загальна кількість демонструє здатність досліджуваного продукувати асоціації, що в свою чергу є свідченням його ерудованості, обізнаності;

- *гнучкість* (по 3 бали за кожну категорію) Г=3m. Надані асоціації можуть бути віднесені до однієї категорії, наприклад, «час видання» (книга нова, стара, сучасна, раритетна), а можуть належати до різних (книга нова, мамина, червона, дешева). Гнучкість демонструє можливості бачити різноманітні аспекти одного явища, що для практичного психолога - важлива компетенція;

- *оригінальність* (5 балів за кожну відповідь, яка не співпадає з наданими варіантами асоціацій) 5k. Саме цей показник характеризує здатність особистості до нестандартних відповідей, що є ознакою креативності.

Загальний показник підраховується для кожного досліджуваного за формулою:

$$\text{Кр.} = \text{Ш} (n) + \text{Г} (3m) + \text{О} (5k)$$

Високий рівень розвитку вербальної креативності – 40-50 набраних балів, середній – 20-39, низький – менше 20.

2. Методика Н.Вишнякової «Креативність» [11]. Методика, на думку розробниці, визначає основні показники креативності особистості:

- *творче мислення* (Т). Саме цей компонент - важлива компетенція у

роботі практичного психолога, який повинен продукувати нові, нестандартні підходи до вирішення проблем клієнтів, організації своєї діяльності;

- *допитливість (Д)*. Високий рівень допитливості психолога - свідчення його прагнення до саморозвитку, постійного оновлення знань, відкритості новому досвіду;

- *оригінальність (О)*. Як вже зазначалося, компонент, який дозволяє відступати від наявних застрілих стандартів у процесі професійної діяльності;

- *уява (У)*. У процесі професійної діяльності практичного психолога надзвичайно важливою є здатність не тільки орієнтувати клієнта на певний шлях вирішення проблеми, але й здатність уявляти наслідки подальшого розвитку подій;

- *інтуїція (І)* допомагає орієнтуватися у оцінці стану клієнта, коректності обраних методів роботи;

- *емоційність (Е)* як здатність керувати своєю емоційною сферою, надавати процесу спілкування з клієнтом відповідного емоційного забарвлення;

- *почуття гумору (Г)* дозволяє покращити процес комунікації, встановленню довірливих відношень;

- *творче ставлення до професії (П)* як один з основних критеріїв креативності.

Вибір даної методики обумовлено тим, що її допомогою можна визначити: особистісні (уяву, почуття гумору, допитливість, інтуїція), емоційні, мотиваційні (творче ставлення до професії), когнітивні (оригінальність, творче мислення) властивості досліджуваного.

У методиці - 80 запитань, на які потрібно або дати ствердну відповідь (+), або ні (-). Кількість отриманих балів за кожним з 8 параметрів (середній показник) - 5-8 балів. Показник менше 5 балів - свідчення недостатнього прояву у досліджуваного означеного показника; 9-10 - високий рівень прояву. За кількістю отриманих балів можна підрахувати загальний показник креативності: 70-80 балів (високий), 50-69 (середній); менше 50 - низький.

3. Модифікована україномовна версія тесту креативності

Ф.Вільямса (Н.Бельської) [68]. У оригінальному тексті - три частини (субтести), які поєднують самооцінний опитувальник (він визначає рівень допитливості, уяви, складність у процесі вибору різнорівневих завдань, схильність до ризику; малюнковий субтест, за яким діагностується такі показники дивергентного мислення як швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість; та субтест для заповнення оточенням досліджуваного (для дитини - батьками, вчителями). Такий тест повністю відповідає з необхідністю поєднання у діагностиці Q+T+L - методів.

У модифікованій версії Н.Бельської - 2 субтести: самооцінний, який визначає загальний рівень установки на креативну поведінку та малюнковий (надає можливість визначити особливості дивергентного мислення). Ми використали перший субтест, який можна використовувати для діагностики студентів. Тест містить 33 твердження, їх потрібно оцінити у такий спосіб:

- «повністю згоден» (2 бали);
- «частково згоден» (1 бал);
- «важко відповісти» - (0 балів);
- «не знаю», як варіант небажаної відповіді.

За ключем підраховуються бали за прямі та зворотні твердження, вони переводяться у 10 стенів. За стенами визначається рівень розвитку вираженості креативної поведінки: низький (1-3 стени); нижче за середній (4 стени, 4-10 балів), середній (5-6 стенів, 11-26 сирих бали), вище середнього (7 стенів, 27-33 балів); високий (8-9 стенів, 34-49 балів), дуже високий - 10 стенів, більше 50 балів.

4.Неструктуроване інтерв'ю, за допомогою якого ми визначали, наскільки досліджувані обізнані у понятті креативності (питання 1); наскільки важливо розвивати креативність практичному психологу (питання 2); які креативні компетентності психолога вони знають (питання 3); наскільки вони налаштовані на розвиток креативності у спеціально створених умовах

освітнього закладу (питання 4). Специфіка неструктурованого інтерв'ю у тому, що воно не передбачає чіткого слідування питанням, а дозволяє імпровізувати, більш вільно виказувати власну думку на проблему.

5. Отримані у результаті діагностики данні перевірені методами математичної статистики (середніх значень, дисперсій, стандартних відхилень, кореляційного аналізу методом Пірсона) з метою визначення їх взаємозв'язку.

2.2. Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження

Як вже зазначалося, Рада Європи визначала ключові компетентності сучасного працівника: здатність використовувати нові технології, ефективну організацію засобів навчання, гнучкість, адаптивність, вміння приймати рішення, які б відрізнялися від існуючих, стереотипних. Тобто, від сучасного випускника вищого закладу освіти (практичного психолога у тому числі) вимагають підвищеного рівня креативності, яку характеризують ці компоненти.

Креативність у професійній діяльності можлива тільки тоді, коли майбутній фахівець усвідомлює її важливість, зокрема, у площині «людина-людина», активізуючи постійний саморозвиток. Креативність активно задіяна у практичній діяльності психолога, оскільки продуктом його діяльності є знаходження ефективного індивідуального засобу дій у проблемній ситуації, як для клієнта, так і для самого фахівця.

Креативність активізує готовність до швидкого пошуку нових ідей, можливості їх оцінювання з різноманітних позицій. Саме тому ми почали наше емпіричне дослідження з діагностики вербальної креативності: її швидкості, гнучкості, оригінальності. Було використано вербальний тест методики Дж.Гілфорда-П.Торенса (у модифікації О.Тунік).

Досліджуваним пропонувалося протягом 3-х хвилин написати якомога більше асоціацій до слова «книга».

Узагальнені результати (середні значення, дисперсії, стандартні відхилення) представлені у таблиці 2.2.1..

Таблиця 2.2.1.

Результати діагностики за вербальним тестом Дж.Гілфорда, П.Торенса (у модифікації О.Тунік) - N=35

Рез-т	ВШ	ВГ	ВО	Загальний показник
Середній показник	3,59	5,44	0	9,3
Дисперсії	3,4	8,07	0	16,6
Ст.відхилення	1,86	2,79	0	4,01

Примітки: ВШ - вербальна швидкість; ВГ - вербальна гнучкість; ВО - вербальна оригінальність.

Вербальна креативність передбачає наявність у студента розвиненої вербальної креативності, тобто: здатності логічно викладати свої думки, грамотно будувати виказування, вміння підлаштуватися під співрозмовника, привертати його увагу до себе, швидко реагувати на зміни ситуації, приймати соціально значущі рішення. У вербальній креативності такі компоненти: вербальна швидкість, вербальна гнучкість, вербальна оригінальність.

60% досліджуваних (21 особа) продемонстрували досить високий рівень розвитку вербальної швидкості (продуктивності). Якщо прийняти до уваги висновки Дж.Гілфорда щодо показника швидкості у появі (продукуванні) асоціацій як основного параметра креативності, то він - задовільний у групі. Утім, асоціації досліджуваних відрізнялися деякою стереотипністю, банальністю (книга нова, стара, велика, маленька, цікава тощо). За поясненнями досліджуваних, ця частина тесту була для них найбільш зрозумілою, легкою, тому отримано такий результат. Наукові дослідження трактують процес асоціювання як закономірний та необхідний у будь-якій творчій діяльності (він грає роль своєрідного каталізатору у вирішенні творчих задач), а здатність до асоціювання як структурний компонент креативності.

А на думку П.Торенса, у психології креативність визначають як здатність до генерації великої кількості ідей, які сприяють вирішенню проблем у незвичайний спосіб, що виключає банальність, стереотипність.

Показник вербальної гнучкості для психолога - це здатність абстрагуватися від стереотипів, визначати декілька варіантів вирішення проблем, проявити гнучкість мислення. Аналіз отриманих результатів показав, що тільки 14,2% (5 досліджуваних) продемонстрували високий рівень гнучкості, надаючи такі категорії як: розміри, ступінь збереженості, цінність, час видання, популярність, зрозумілість, жанровість книги. 48,5% (17 досліджуваних) фіксували асоціації однієї, двох категорій, вважаючи, що «книга паперова, з Інтернету, рукописна - це різні категорії» (хоча всі визначення можна віднести до категорії «спосіб виготовлення»). Зазвичай, практичні психологи з недостатнім рівнем розвитку гнучкості мислення не продукують нові ідеї, а орієнтуються на пошук готових інтерпретацій, «ключів» у ході вирішення проблеми.

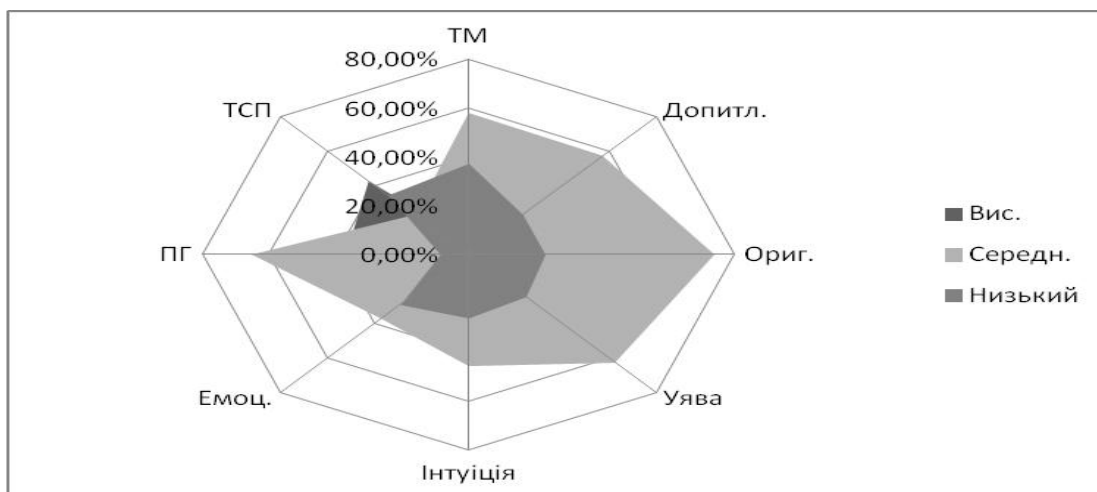
У групі досліджуваних був нульовий показник оригінальності. Оригінальність - є основним критерієм креативності. Саме цей показник дозволяє створювати нове на основі звичного, існуючого, вирішувати проблеми у оригінальний спосіб, надавати перевагу незвичному аналізу та синтезу. Психологічною основою виникнення оригінальних, «віддалених» асоціацій є сенсорна та перцептивна системи, що дозволяє віднести їх до базових параметрів креативності. У роботі практичного психолога оригінальність дозволить проявити дотепність, новизну, самостійність, можливо унікальність при вирішенні проблеми клієнта, але протягом навчання у вищому освітньому закладі розвиток цих параметрів обмежувався рамками освітньої («класичної») програми, стандартними («перевіреними») методами навчання, перевагою теоретичного подання матеріалу. Крім того, довготривале дистанційне навчання звужувало можливості безпосередньої перевірки теоретичних знань на практиці, не розвивало тягіння до роботи з новим. Як визначали самі досліджувані, вони не бачать чогось «оригінального, незвичного» у характеристиках звичайної книги (*«ну, можливо, це матеріал для здачі у вторсировину»*). Це може бути також свідченням невпевненості у своїй

винахідливості, нездатності відступати від шаблонів, страх ризикувати чи здаватися епатажним.

Підсумовуючи зазначимо, загальний показник креативності (9,3 бали - середній показник групи) у 60% (21 особа) - низький. Тобто, досліджувані, майбутні психологи, здатні вирішувати нестандартні вербальні завдання, відступати від стереотипів. Утім, досліджувані мали труднощі, коли діяли в умовах дефіциту інформації, або коли умови завдання здавалися стандартними та стимулювали до прийняття звичайного рішення.

Креативність особистості - це внутрішній ресурс людини, який визначає її готовність до змін, бажання пошуку різних шляхів формування рапорту з клієнтом, вміння відступати від наявних застарілих стереотипів поведінки. Розвивати креативність - це забезпечувати майбутню професійну діяльність якістю, новизною, унікальністю.

Спираючись на особистісно-діяльнісну концепцію Г.Костюка (розвитку особистості як індивідуальності), зазначимо: гармонійний розвиток особистості та ефективність професійної діяльності в першу чергу пов'язані з творчою цілісністю, вмінням креативно засвоїти та використовувати інформацію, кристалізувати творчу позицію по відношенню до реалізації своїх досягнень у діяльності. Рівень розвитку складових креативності майбутніх практичних психологів (з позицій особистісно-діяльнісної концепції) ми діагностували за допомогою тесту Н.Вишнякової «креативність» (дивись рис.2.2.1.)

Примітки: ТМ - творче мислення; ПГ - почуття гумору; ТСП - творче ставлення до професії

Рис.2.2.1. Результати діагностики креативності (тест Н.Вишнякової).

Одним зі споріднених критеріїв креативності є творче мислення (його рівень розвитку у 5,7% - високий; у 57,8% - середній, 37,1% - низький). Саме творче мислення - показник здатності до перетворення, як однієї з ключових динамічних характеристик у структурі креативності. Саме перетворення забезпечує якісні зміни предмету діяльності. У поясненнях досліджуваних не акцентувалася увага на самому процесі перетворювальної активності, не виокремлювалася потреба створювати щось нове (*навіщо, якщо є достатня кількість досліджень, методик, інтерпретацій*). Відповідно, не було достатньої мотивації створювати нове, не було втоми у процесі творчого пошуку, не продумувалися варіанти вибору найбільш продуктивного рішення. Лише досліджувана Уляна О. зазначила, що у неї виникало бажання оновлювати інтерпретації результатів діагностики, осучаснювати їх.

Допитливість (20% високий, 57% - середній; 23% - низький) - один з ключових факторів, який впливає на подальшу діяльність, показник зацікавленості фахівця у пошуку, самовдосконаленні. Зокрема, у роботі з клієнтом дозволяє знаходити приховані мотиви, причини його поведінки. Також дозволяє постійно розвиватися, засвоювати нове, упроваджувати у практику (тим самим підвищуючи її якість). Досить високий показник її

розвитку (у 20% досліджуваних) свідчить, що зацікавленість присутня у процесі навчання, набуття компетенцій, потребі розібратися у механізмах діагностики за структурно-складними методиками.

У кожного фахівця, як правило, формується свій професійний стиль, значний вплив на який має оригінальність. У одного досліджуваного (3,5%) - вона високого рівня; 74,2% мають середній рівень; 23% - низький. Яна Г. переконана у необхідності продумування унікального підходу до клієнта, ретельного пошуку індивідуальних методів та технік роботи з ним. Досліджувана з високим рівнем оригінальності не запобігає спілкуванню з тими, хто має відмінну точку зору, може використовувати звичні предмети не за призначенням, зазвичай практикує нестандартні підходи (у побуті, при знайомстві з іншими). Більшість досліджуваних (особливо з низьким рівнем оригінальності) вважають «оригінальничання» у серйозній роботі психолога недоречним. Така точка зору корелює з виказуваннями вчених (В.Дружиніна, Р.Лірі), які піддавали сумніву оцінювання мислення через оригінальність. Коректніше буде оцінювати оригінальність мислення з позицій новизни та корисності. Новизна для практичного психолога повинна бути науково обґрунтована, а корисність проявитися у практиці.

Створювати нові образи та сценарії, глибоко занурюватися у проблему, знаходити інноваційні підходи до вирішення проблем дозволяє уява (рівень розвитку: 14,2 - високий, 62,4% - середній; 24,4% - низький). Активна уява сприяє втіленню заплановані ідеї у реальність, створююча уява - допоможе уявити ситуацію клієнта, базуючись на її розповіді. *«Уява (яка межує з емпатією) полегшує розуміння переживань. Вона як би дозволяє «візуалізувати» внутрішній світ людини»*, - пояснює Олена О. Сергій П. пригадав, що з розвиненою уявою можна провести ментальну репетицію, у подальшому вона полегшить процес консультування, профілактики, пошуку можливого рішення.

Важливим фактором розуміння внутрішнього світу клієнта, прискорення встановлення довірливого контакту (рапорту) дозволяє інтуїція. Пов'язана з

такими вищими психічними функціями як увага, інтелектуальна активність, цілепокладання з наявним інтегральним характером цього критерію, інтуїція дозволяє пояснити його необхідність для креативного психолога. Крім того, інтуїція активізує здатність до прогнозування, ядром якого є перетворення інформації на основі минулого досвіду. Інтуїція полегшує планування майбутнього, організацію діяльності у теперішньому часі. 8,5% досліджуваних мають високий рівень її розвитку; 45,5% - середній; 26% - низький. Досліджувані зазначали, що мають достатній рівень інтуїції (подумки передбачаючи закінчення чогось, відчуваючи небезпеку, довіряючи-не довіряючи оточенню), хоча більшість продемонстрували незначний рівень її прояву.

Емоційність, як критерій креативності у 34,2% високий; 37,1% - середній; 29% низький. Емоційність практичного психолога - це здатність демонструвати зацікавленість, емоційну стриманість та толерантність. Емоційна креативність полягає у виключній концентрації на суб'єкті, активізації спостережливості, емоційному піднесені. Крім того, вона дозволяє ефективно протистояти факторам емоційного стресу, напруги, несприятливим умовам професійної діяльності. Досить високий показник цього критерію зрозумілий: практична психологія - допомагаючи професія, при якій важливо співчувати іншій людині, контролювати свої емоції у стресових ситуаціях.

Важливим для психолога, на думку Н.Вишнякової, є почуття гумору (37,1% - високий рівень; 65,4% - середній; 8,5% - низький). Особливо у сучасних умовах таке почуття допомагає справлятися з проблемами та стресом, знаходити близьких по духу, підвищує настрій, інтелектуально розвиває у процесі оцінки комічних сторін явища, дозволяє самоіронізувати. А це створює позитивну, довірливу атмосферу як у спілкуванні з колегами, так і у роботі з клієнтами.

Творче відношення до професії продемонстрували досліджувані з такими показниками: 42,8% - високий рівень; 23% - середній; 34,2% - низький. Вони підтвердили бажання отримувати додаткові теоретичні знання, відвідувати

практичні заняття (для удосконалення навичок), переосмислювати звичайний підхід до своєї майбутньої діяльності.

За результатами діагностики підраховується загальний показник розвитку креативності, представлений на рис.2.2.2.

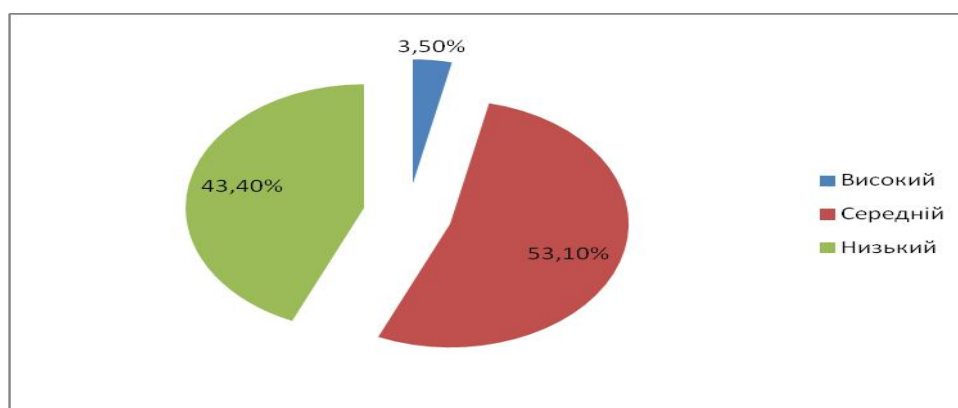

Рис.2.2.2.Рівень загальної креативності (за тестом Н.Вишнякової)

Аналізуючи данні, можна зазначити, що загальний рівень креативності переважно середній, хоча кількість досліджуваних з низьким рівнем також висока (43,4%).

Для визначення зв'язку між показниками тестів нами було зроблено кореляційний аналіз (за К.Пірсоном), результати якого дають кількісну оцінку сили та спрямованості лінійного зв'язку між змінними (дивись таблицю 2.2.2.).

Таблиця 2.2.2.

Результати кореляційного аналізу між тестами креативності

Показники тестів	Вербальна швидкість	Вербальна гнучкість	Вербальна оригінальність	Загальний показник вербальної креативності
Загальний рівень креативності (тест Н.Вишнякової)	0,231*	0,123	0	0,240*

Високі коефіцієнти кореляції не є показниками наявності причинної залежності, це показники, що підтверджують логіку дослідження та теоретичні міркування.

Дані кореляції продемонстрували наявність зв'язків (на рівні статистичної достовірності $p < 0,05$) зі шкалами вербальної швидкості ($r = 0,231$); загального рівня вербальної креативності ($r = 0,240$). Вербальна швидкість дозволить практичному психологу надати варіанти пояснення виникаючих проблем (обставини, локус контролю, рівень домагань, особистісні властивості тощо). Вербальна гнучкість розширює поле пошуку вирішення проблеми, дає можливість відійти від сталих, добре відомих інтерпретацій причин, врахувати використання нових стратегій у своїй діяльності. Вербальна оригінальність - відсутня, що може бути свідченням недостатнього практичного досвіду роботи, компетентності, знань.

Загальна вербальна креативність практичного психолога - форма мовно-мислительної діяльності, у якій органічно поєднується мова та особливості мислення. При цьому мовлення повинно бути емоційним, що підвищує довіру до щирості намірів психолога, з елементами гумору, яке покращує атмосферу спілкування. Мислення потребує нестандартності з опорою на розвинену уяву, інтуїцію, оригінальність. Сприяє цьому допитливість, яка є ефективним мотиватором до постійного самовдосконалення у професії.

Для формування уявлення про установку досліджуваних на креативну поведінку, було використано субтест-опитувальник творчих характеристик особистості: схильність до ризику, допитливість, розвинена уява, пошук складних рішень (модифікованої методики креативності Ф.Вільямса). Результати представлено у таблиці (дивись таблицю 2.2.3.):

Результати діагностики за методикою Ф.Вільямса (n=35)

Рівень установки на креативну поведінку	К-сть стенів	К-сть балів	К-сть осіб	К-сть у %
Дуже високий	10	50 та більше	0	
Високий	8-9	34-49	2	5,7
Вище середнього	7	27-33	11	31,4
Середній	5-6	11-26	12	34,2
Нижче за середній	4	4-10	8	18,5
Низький	1-3	3 та менше	2	10

Узагальнені дані методики (яка демонструє у 83% переважно середній рівень установки на креативну поведінку) певним чином співпадають з відповідями неструктурованого інтерв'ю, у якому досліджувані підтвердили важливість розвитку креативних компетенцій у психолога, зазначили готовність її розвитку у спеціально створених умовах. Також назвали такі креативні компетентності психолога, рівень розвитку яких можна визначити за допомогою тесту Ф.Вільямса:

- розвинена уява;
- прагнення не боятися складних рішень, ризикованість;
- пошук нових способів вирішення проблеми;
- розвинена інтуїція;
- емоційна чутливість;
- прагнення до самовдосконалення;
- допитливість.

У ході неструктурованого інтерв'ю, більшість досліджуваних визначала «креативність» як «творчість» «процес створення нового» (питання 1). Відповідно до компетенцій креативного психолога відносили «здатність творчо підходити до роботи з клієнтом», «розвинена уява», «прагнення шукати нові методи роботи» (питання 3). Це свідчення поверхневості знань про феномен

креативності та недостатнього усвідомлення важливості розвитку креативності у практичного психолога для студентів III року навчання. Але важливість розвитку цієї компетенції (питання 2) та бажання підвищити рівень креативності у спеціально створених умовах (питання 4) виказали всі учасники дослідження.

Креативна особистість психолога схильна до бачення позитивного потенціалу навіть у невдалому досвіді, вилучаючи з нього певну користь. Тому креативний практичний психолог може діяти в умовах надійних гарантій успіху та ризикувати, не боятися нешаблонних зразків поведінки. Креативні психологи отримують більше задоволення від своєї діяльності, яка від самого початку не передбачає сталості та шаблонності.

Метою сучасної державної політики України є вихід на рівень міжнародних стандартів. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до підготовки фахівців (у тому числі, сфери «людина-людина»). Психолог, спрямований на професію, самовдосконалення буде більш продуктивним, ніж той, що спрямований тільки на себе, свої зовнішні та внутрішні потреби. Саме тому, потрібно створювати відповідне середовище освітнього закладу, у якому будуть всі умови для розвитку креативності як основної компетентності майбутнього фахівця.

Висновки до розділу 2

Дослідження креативності майбутнього практичного психолога проходило протягом січня 2024-липня 2024 року. Вибірку (35 осіб) сформували рандомно зі студентів майбутніх психологів Криворізького державного педагогічного університету III курсу психолого-педагогічного факультету.

У дослідженні було пройдено підготовчий, емпіричний, інтерпретаційний етапи.

Використано:

1. Вербальний тест методики Дж.Гілфорда-П.Торенса (у модифікації О.Тунік). 60% досліджуваних (21 особа) продемонстрували досить високий рівень розвитку вербальної швидкості (продуктивності). Утім, асоціації досліджуваних відрізнялися деякою стереотипністю, банальністю. Тільки 14,2% (5 досліджуваних) показали високий рівень гнучкості, що для практичного психолога є показником нездатності продукувати нові ідеї, прагнення орієнтуватися на пошук готових інтерпретацій, «ключів» у ході вирішення проблеми. Показник оригінальності - нульовий. Підсумовуючи зазначимо, загальний показник креативності (9,3 бали - середній показник групи) у 60% (21 особа) - низький. Тобто, досліджувані, майбутні психологи, майже не здатні до вирішення нестандартних вербальних завдань, важко можуть відступають від стереотипів. Досліджувані мали труднощі, коли діяли в умовах дефіциту інформації, або коли умови завдання здавалися стандартними та стимулювали до прийняття звичайного рішення.

2. Методика Н.Вишнякової «Креативність» [11]. Методика визначає основні показники креативності особистості: творче мислення (Т); допитливість (Д); оригінальність (О); уяву (У); емоційність (Е); інтуїцію (І); почуття гумору (Г); творче ставлення до професії (П) як один з основних критеріїв креативності. Аналізуючи дані, можна зазначити, що загальний рівень креативності переважно середній, хоча кількість досліджуваних з низьким рівнем також висока (43,4%).

Дані кореляції (за методом К.Пірсона) продемонстрували наявність зв'язків (на рівні статистичної достовірності $p < 0,05$) загальної креативності зі шкалами вербальної швидкості ($r=0,231$); загального рівня вербальної креативності ($r=0,240$).

3. Модифікована україномовна версія тесту креативності Ф.Вільямса (Н.Бельської). Використано самооцінний опитувальник (він визначає рівень допитливості, уяви, складність у процесі вибору різнорівневих завдань,

схильність до ризику). Узагальнені дані методики (яка демонструє у 83% переважно середній рівень установки на креативну поведінку) певним чином співпадають з відповідями неструктурованого інтерв'ю, у якому досліджувані підтвердили важливість розвитку креативних компетенцій у психолога, зазначили готовність її розвитку у спеціально створених умовах.

4. У процесі неструктурованого інтерв'ю було зафіксовано недостатній рівень уявлення про креативні компетентності практичного психолога, прагнення до їх розвитку у спеціально створених умовах освітнього закладу.

РОЗДІЛ 3.

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ЯК БАЗОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

3.1. Опис та структура розвивальної програми

Основою успішної професійної діяльності, яка зазвичай визначає затребуваність фахівця на сучасному ринку праці, є рівень його професійної компетенції. Існує багато компонентів компетенції, але особливо місце серед них розвинена креативна. Зважаючи на те, що компетентність психолога формує основу для реалізації його персональної креативності у пошуку конструктивних рішень у нестандартних ситуаціях, має місце взаємообумовленість понять «креативність» та «компетентність» у контексті професійного розвитку.

Сенситивним періодом у формуванні креативності є період навчання у вищому освітньому закладі. Саме у період студентства відбувається процес інтеграції творчого мислення у навчальне та професійне середовище, де запланована психолого-педагогічна практика, у якій закріплюються професійні навички майбутнього психолога.

Перед молодим фахівцем постають проблеми персонального зростання та вибору конкретного шляху у обраній спеціальності. Таким чином, розвиток креативного потенціалу (як процесу, що супроводжує академічну освіту) повинен сприяти успішному персональному розвитку майбутнього психолога, який орієнтований на реалізацію творчого потенціалу у широкому спектрі теоретичних та практичних задач професійного середовища.

Однією з основних передумов розвитку креативності майбутнього фахівця є внутрішня мотивація фахівця та потреба у постійному саморозвитку. Слід зазначити, що потреба у креативності, саморозвитку відображаються у прагненні вийти за межі стандартних підходів, оволодіти такими нормами

соціального середовища, які дозволять запобігти перетворенню його діяльності у функціональну поведінку.

Не менш важливою засадою розвитку креативної компетенції слід вважати освітнє середовище.

По-перше, належне середовище та стимулююча атмосфера сприяють формуванню креативності. Воно забезпечує підтримку індивідуальності та відкритий доступ до різноманітних джерел навколишнього світу, стимулювання розвитку творчих здібностей.

По-друге, середовище моделює ті сфери життя, умови, де креативність може проявлятися.

По-третє, активна участь у різноманітних психологічних інтерактивних діях сприяє не лише розвитку креативних якостей, але й формує особистість майбутнього фахівця, готового до вирішення складних завдань у професійній діяльності.

Креативність у роботі психолога - це не тільки демонстрація свого творчого потенціалу іншим. В першу чергу це розвиток персоніфікованих здібностей до діяльності самого суб'єкта, здатність до вираження свого Я у професійній діяльності.

Узагальнивши наукову літературу, проаналізувавши систему умов навчальної та позаурочної діяльності, яка забезпечує поступове формування компонентів професійної креативності, нами було визначено сфери розвитку креативності майбутнього психолога (дивись таблицю 3.1.1.).

Таблиця 3.1.1.

Сфери розвитку креативності майбутнього психолога

Етап	Мета	Навчальна робота	Позаурочна діяльність
I	Підвищення мотиваційної складової розвитку креативності до	Включення у навчальні програми креативно розвивальних методів роботи, завдань	Волонтерська діяльність.

II	Розвиток загальної креативності	Інтегровані, спеціалізовані курси розвитку креативності	Спеціальні програми розвитку креативності, факультативи, гуртки.
III	Розвиток професійної креативності	Практики з можливістю працювати у креативному середовищі Профільна тематика наукових досліджень креативності.	Організація тренінгів, психологічної допомоги, проведення наукових досліджень.

Також була розроблена авторська програма розвитку креативності майбутніх психологів, яка передбачала комбіновану форму - поєднання теоретичного та практичного блоків. Програма розрахована на 10 занять, кожне з яких протягом 1,5-2,5 годин.

Мета: організація психологічних умов розвитку креативності, які сприяють цілісності здобувача освіти у сукупності мотиваційних, інтелектуальних, емоційних, вольових, ціннісно-змістовних характеристик.

Умовно програма поділена на 3 блоки: мотивуючий, формуючий, підсумковий (дивись таблицю 3.1.2.).

Таблиця 3.1.2.

Програма «Креативний психолог - ефективний психолог»

№ блок у	Тема	Форма проведення	Мета	Очікуваний результат
I	МОТИВУЮЧИЙ			
	Креативний психолог - це...	Міні-лекції, презентації, лекція together, проблемна лекція.	Ознайомити досліджуваних з основними теоретичними поняттями, мотиваторами розвитку	Поява інтересу до розвитку креативності. Сформована теоретична база щодо феномену креативності Мотивація до участі у програмі розвитку креативності

			креативності, важливістю її розвитку. Розробка критеріїв прояву креативності у професійній діяльності	Усвідомлення креативності у собі поява потреби у її розвитку.
II	ФОРМУЮЧИЙ			
	Чинники розвитку креативності	Інтерактивні вправи, ділові, імітаційні ігри, імпровізація, синектика, метод СКАМПЕР, психогімнастичні вправи	Залучити досліджуваних до активної діяльності щодо розвитку креативності, творчості, Знайомство з критеріями креативності у роботі практичного психолога, Розвинена потреба у пошуку нових ідей. Розвинена допитливість, гнучкість, швидкість мислення. Вміння роботи у групах. Особистісне включення у креативнорозвивальну діяльність	
III	ПІДСУМОВУЮЧИЙ			
	Креативність як інваріанта професіоналізму	Діагностика рівня розвитку креативності Марафон креативних ідей, проєктів, , рефлексія	Визначити ефективність процесу підвищення рівня креативності. .	Підвищення рівня креативності. Зниження рівня тривожності с приводу нестандартності поведінки. Стабільний емоційний стан. Інтеріоризовані знання щодо ефективності роботи креативного психолога.

На початку заняття сумісно розробляються правила поведінки у групі, записуються на фліп-чарті, викладаються на доступному для всіх місці.

Кожне заняття з розвитку креативності передбачає чітку структуру.

1. Ознайомлення з темою, метою. Формування групи з зацікавлених майбутніх фахівців вже налаштовує їх на активність. Але, на жаль, як свідчить досвід, деякі учасники приймають участь у подібній діяльності як у різновиді розваги, без усвідомлення кінцевого результату та потреби сформувати потрібно для подальшої діяльності креативність. Тому вся програма розвитку починається саме з ознайомлення з теоретичними набутками, формуванням уявлення про важливість креативності у практичній діяльності.

2. Кожне заняття триває до 2,5 годин і починається з психогімнастики (15-20 хвилин). Вона передбачає згуртованість учасників, налаштування на творчу діяльність, актуалізацію креативного мислення. Учасникам пропонуються, наприклад, такі вправи:

- «Застосування предметів», яка виконується у групі. Учасникам потрібно назвати за 2 хвилини якомога більше можливостей використання звичайного предмету (чайний пакетик, зубна щітка, олівець, банківська карта).
- «Арка». За допомогою ножиць вирізати з паперу арку, у яку б могла б пройти будь-яка людина. Працювати 10 хвилин. Пояснити хід своїх думок.
- «Я - не Я». Учасники у колі називають, яку б тварину (рослину, річ) вони хотіли б перетворитися і які у цьому є переваги.

3. Протягом занять проводяться фізхвилинки з креативною ознакою (5-10 хвилин). Наприклад, «Долаючи простір». Учасникам потрібно спробувати пересуватися по кімнаті у нестандартний спосіб (наприклад, по стільцям).

4. Групові вправи, основна мета яких - розвиток креативності (1-1,5 години). Наприклад:

- Ділова гра «Битва наукових шкіл». Учасники діляться на декілька підгруп, кожна з яких «приміряє» на себе роль однієї з психологічних шкіл (психоаналітиків, біхевіористів, гуманістів, гешталь-психологів). Група разом готується стати «учасником» Міжнародного симпозіуму по проблемі

дослідження креативності, звісно, з позиції концепцій цієї наукової школи. Після виступу всіх учасників, готується загальна резолюція, у якій виокремлюють пріоритетні напрямки, методи, методики розвитку креативності.

- Кейс-метод - як додатковий методичний супровід, дозволяє проаналізувати окремі проблемні ситуації (відмова досліджуваного від тестування, запит на публічне оголошення результатів, перевищення ліміту часу на виконання завдань тощо), знайти оригінальні рішення.
- Виступ-імпровізація за принципом задачі тесту IELTS. Кожен учасник отримує картку зі слоганом, цитатою щодо креативності. Протягом 1-2 хвилини потрібно виголошувати промову, імпровізувати з демонстрацією розуміння сутності цього вислову. Приклади карток:
 - «Креативність - здатність усвідомлювати проблеми та протиріччя».
 - «Креативність - особливий вид світосприйняття, особливий вид взаємодії з реальністю».
 - А.Маслоу: «Креативність - характеристика самоактуалізованої особистості, яка розвивається у процесі її становлення у соціумі».
 - Т.Амабайл, Б.Хенессі «Фактор часу вбиває креативність».
 - Г.Айзенк «Значуща риса креативності - зверхвключеність».
 - Н.Бехтерева. «Креативність здатна омолодити організм».
- Доповнення (групова робота). Є визнані критерії креативності (гнучкість, швидкість, оригінальність, розробленість). Групі потрібно обґрунтувати такі складові креативності як: «сприйнятливість» (чутливість до незвичних деталей); «метафоричність» (вміння бачити незвичайний контекст, у простому бачити складне), «осмисленість продукту» (активація моделей асоціацій, пов'язаних з продуктом), пояснити свою позицію.
- Синектика - розвинена та удосконалена форма мозкового штурму. Колективна активність, спрямована на стимулювання креативних здібностей, можливість модифікувати, змінювати ідеї відповідно до обставин. Процес перетворення знайомого в незнайоме. У процесі синектики заохочується особистісна аналогія

з елементами проблеми, яка вирішується; фантастична аналогія з використанням казкових засобів без обмежень можливостей. Наприклад, «За якими умовами можна створити школу «тотальної креативності?»»

- Метод «СКАМПЕР», який передбачає вирішення проблеми у такий спосіб: спочатку виділити проблему, а потім шляхом відповіді на питання спровокувати її вирішення. Для цього надається список питань, які пришвидшують народження новаторських ідей (наприклад, розробка авторського питальника для дослідження проблеми на базі вже існуючих методик):

S (Substitute) Замінити?

C (Combine) Комбінувати з тим, що є?

A (Adapt) Адаптувати до аудиторії цього віку?

M (Modifay) Модифікувати (збільшити)?

P (Put to others users) Запропонувати інше застосування?

E (Eliminate) усунути, зменшити?

R (Reverse) Змінити на протилежне?

- Метод проєктів. Учасникам пропонується створити модель креативного психолога (професіограму) або критерії оцінювання. (шкалу) професійної діяльності такого психолога.

- Вправа «Життя моє...творче», яке надасть можливість сформулювати перелік рекомендацій, які зроблять життя більш творчим.

5.Кожне заняття закінчується рефлексією (15-30 хвилин) для визначення самозмін, які відбулися, оцінкою емоційного стану, задоволеності-незадоволеності.

У США (80-і роки) у сфері шкільної та вищої освіти, розвиток (та прояв) креативності передбачався у всіх навчальних предметах, у Китаї, навпаки, відступ від правил не заохочувався. Обидва підходи виявилися неефективними. Надмірний потяг до новаторства приводив до контрпродуктивності процесу навчання, а жорстке дотримання стереотипних правил не сприяло розвитку креативності. Такий досвід продемонстрував, що справжня креативність у

професійній діяльності можлива лише тоді, коли суб'єкт праці оволодів достатньо глибокими знаннями у певній галузі та знаходиться в сприятливих освітніх умовах.

3.2. Психолого-педагогічні рекомендації розвитку креативності майбутніх психологів.

Проведене дослідження, власний досвід практичної діяльності у сфері позитивної психотерапії дав можливість розробити психолого-педагогічні рекомендації для учасників освітнього процесу у закладах освіти.

Керівникам закладів освіти:

1. Створювати відповідні умови вищого освітнього закладу освіти для розвитку креативності здобувачів освіти (здатності психолога оперативно знаходити та ефективно застосовувати нестандартні, оригінальні, творчі рішення ситуації міжособистісної взаємодії).
2. Організувати по можливості психолого-педагогічну просвіту викладачів вищого закладу освіти з проблематики креативності у вигляді міні-лекцій, семінарів-практикумів, інформаційних стендів, презентацій.
3. Організувати по можливості психолого-педагогічну просвіту викладачів вищого закладу освіти з проблематики креативності у вигляді міні-лекцій, семінарів-практикумів, інформаційних стендів, презентацій.
4. Спрямувати весь курс навчання у вищому освітньому закладі не тільки на академічну підготовку, а прагнення перетворювати, покращувати, удосконалювати існуючі засоби виконання роботи, що сприятиме формуванню індивідуального стилю діяльності, підвищення креативності.
5. Максимально використовувати умови закладу для формування науково-теоретичного уявлення про креативність, її прояви у будь-якій професійній діяльності.
6. Керівництву вищого освітнього закладу систематично виявляти здобувачів освіти з високим показником розвиненості креативності (відкритість до

різноманітних поглядів, суджень, гнучкість, терплячість, ентузіазм, оптимізм, позитивне само відношення, розвинена інтуїція, розвинена уява); створювати сприятливі умови для їх підтримки, просування у творчих конкурсах, конференціях, семінарах, олімпіадах, знаходити можливості висвітлення результатів їх творчості, заохочення.

Викладачам закладів освіти:

1. Прагнути до креативної самодетермінації, підвищення рівня креативності для упровадження механізмів її розвитку у процес викладання навчальних предметів.

2. Виявляти та всіляко підтримувати здобувачів освіти з нестандартним (креативним) мисленням, поведінкою, стимулювати їх до незалежності у мисленні, самостійності рішень, творчості у діяльності.

3. Рекламувати, поширювати креативний досвід здобувачів освіти, пропонувати оцінювати його новизну, оригінальність та можливість для використання у подальшій діяльності.

4. Формувати креативний підхід до науково-дослідницької діяльності (створення проектів, індивідуальні дослідження незвичайних явищ та висвітлення їх у наукових роботах).

5. Переструктурувати існуючі підходи до викладення навчальних дисциплін, упроваджувати методи, які будуть сприяти розвитку креативності у процесі навчання. Наприклад:

- розробити план лекції з психологічних дисциплін у вигляді запитань. У кінці лекції порівняти відповіді здобувачів освіти на ці питання; - -
- запропонувати слухачам самостійно скласти план лекції, надавши їй тему, придумати свої питання по змісту лекції;
- зобразити текст лекції у вигляді «смайлів», символічних малюнків, схеми;
- сформулювати проблему на наступну лекцію;
- організувати взаємонавчання у парах, де здобувач освіти у стабільній чи змінній парі (методом конвеєру) буде пояснювати іншому підготовлене питання;

- запросити студентів виконати роль викладача або прочитати лекцію together;
- оцінити підходи до стандартизованої форми навчального процесу.

Навчальними планами передбачається сполучення лекційної та практичної форм навчання, де особливу увагу потрібно приділяти інтерактивним формам та методам роботи. У рамках теоретичної підготовки можна упровадити:

- проблемні лекції. У ході таких лекцій відбувається сумісний пошук відповідей на питання, які раніше не ставилися або які містять у собі проблему без готової стереотипної схеми рішення. Наприклад, «Чи можна використовувати кількісний підхід у ході вивчення творчого процесу? Якщо так, то які можливості його використання», або «Які складності може містити для дослідника добре операціоналізована гіпотеза?» Такі питання стимулюють розвиток теоретичного мислення та сприяють осмисленню ними основної проблематики теми, що вивчається;
- лекції з запланованими помилками передбачають попередження здобувачів освіти про наявність у ході лекції певної кількості помилок (методичних, фактичних, поведінкових). Потрібно визначити їх, пояснити у чому полягає «помилковість». Лекція актуалізує знання з теми, посилює концентрацію уваги;
- лекції з розбором конкретних ситуацій - вільний обмін думками щодо конкретної ситуації, пов'язаної з проведенням досліджень у інтервалах між логічними розділами інформації що подається. У кінці такої лекції - резюмування основних ідей лекції.

7. Розробляти творчі завдання для практичних робіт з наявністю у них явних протиріч, недостатньою кількістю інформації. При вирішенні таких задач здобувачі освіти повинні висувати сміливі гіпотези, шукати відповіді на питання типу «А що потрібно зробити для...?».

8. Упроваджувати у практику роботи зі здобувачами освіти проектну діяльність як ефективний інструмент розвитку особистості, у тому числі

креативності як важливої особистісної риси. Проектна діяльність - це особлива учбово-пізнавальна, творча, ігрова діяльність (по створенню оригінального, нового продукту) здобувачів освіти, спрямована на досягнення мети.

9. Створювати умови для майбутніх фахівців максимально наближені до майбутньої діяльності, зокрема, рольові, ділові, імітаційні ігри. Переорієнтувати заняття зі здобувачами освіти з нормативно-академічний, «передаючих певну інформацію» на практико орієнтовані, з активним залученням здобувачів освіти до вирішення нестандартних проблем.

10. Створювати творчу атмосферу занять, передбачати включення у матеріали уроку, лекції, семінарського заняття завдань, які сприяють розвитку креативності здобувачів освіти, сприяти формуванню креативності не як ситуативного прояву, а як базової потреби для майбутнього фахівця.

Враховувати такі характеристики творчої атмосфери як:

- наявність моделі креативної поведінки викладача освітнього закладу (самодостатність, лідерський потенціал, прагнення підтримки ініціативи здобувачів освіти);
- внутрішня мотивація до розвитку креативності, усвідомлення її важливості як базової компетентності практичного психолога;
- невизначеність (яка може бути могутнім стимулом пошуку власних варіантів рішення, а не орієнтиром на готові зразки). Здобувачі освіти з високим рівнем розвитку креативності мають вищий рівень толерантності до невизначеності;
- багатоваріантність, яка дає можливість не концентруватися на стандартних, загальноживаних рішеннях;
- відсутність жорсткого контролю за нормами поведінки, окреслення приблизних меж, у яких можна демонструвати креативність (засоби досягнення отриманої мети обирає здобувач освіти);
- не регламентованість, при якій можна шукати варіанти рішень протягом великого проміжку часу (навіть у позаурочний час);

- предметна збагаченість середовища, яка ускладнює процес знаходження правильного рішення та впливає на активізацію креативного мислення;

11. Упроваджувати у практику занять обмін досвідом щодо ознайомлення з науковими новинками у сфері творчості (книгами, публікаціями, матеріалами конференцій). Саме глибина, різноманітність науково-теоретичного досвіду дозволяють створювати нові взаємозв'язки між подіями, точками зору, фактами, сприятиме активізації нових креативних ідей, думок, висновків. Різноманітність та широта досвіду створюють умови для встановлення великої кількості взаємозв'язків між явищами, подіями, фактами, що підвищує вірогідність появи нових ідей.

Для майбутніх психологів:

1. Побудувати власну траєкторію розвитку креативності, яка буде включати: діагностику її рівня, формування теоретичної бази щодо феномену креативності та механізмів її розвитку, розвиток у процесі практичної діяльності за допомогою відповідного стимулюючого матеріалу.
2. Розвивати рефлексивність (для усвідомлення динаміки розвитку креативності).
3. Постійно поповнювати свій теоретичний та практичний досвід вивченням нових публікацій та результатів досліджень щодо креативності.
4. Впроваджувати у практику роботи «психогімнастичні» вправи, які дають можливість періодично виходити за межі стандартних рішень (нове використання звичайного предмету; можливі шляхи вирішення проблеми, ланцюжок асоціацій тощо).
5. Приймати активну участь у організації та проведенні наукових досліджень.
6. Знайомитися з досвідом працюючих психологів з метою набуття досвіду креативного підходу.
7. Систематично залучатися до інтерактивних форм роботи (тренінгів) для особистісного розвитку, самовдосконалення.

Психолог, який працює над особистісно-професійною, креативною парадигмами - це фундатор креативної професійної діяльності. Він створює плідний ґрунт для постійного саморозвитку, мотивує тих, з ким йому доводиться працювати, підтримує виникнення не конформістських ідей, як основу для створення нового знання. У свою чергу, на цьому ґрунті підвищується ефективність професійної діяльності, підсилюється креативний потенціал.

Висновки до розділу 3

Сприятливим періодом у формуванні креативності є період навчання у вищому освітньому закладі. Саме у період студентства відбувається процес інтеграції творчого мислення у навчальне та професійне середовище, де запланована психолого-педагогічна практика, у якій закріплюються професійні навички майбутнього психолога.

Психологічними засадами формування креативності є мотивація, активні пізнавальна діяльність, освітнє середовище.

Однією з основних передумов розвитку креативності майбутнього фахівця є саме внутрішня мотивація фахівця та потреба у постійному саморозвитку. Слід зазначити, що потреба у креативності, саморозвитку відображаються у прагненні вийти за межі стандартних підходів, оволодіти такими нормами соціального середовища, які дозволять запобігти перетворенню його діяльності у функціональну поведінку.

Не менш важливою засадою розвитку креативної компетентності слід вважати освітнє середовище.

На основі опрацювання науково-психологічної літератури, було проаналізовано систему умов навчальної та позаурочної діяльності, яка забезпечує поступове формування компонентів професійної креативності, визначено сфери розвитку креативності майбутнього психолога у процесі навчання та у позаурочній діяльності.

Була розроблена авторська програма розвитку креативності майбутніх психологів, яка передбачала комбіновану форму - поєднання теоретичного та практичного блоків. Програма розрахована на 10 занять, кожне з яких протягом 1,5-2,5 годин. Мета програми: організація психологічних умов розвитку креативності, які сприяють цілісності здобувача освіти у сукупності мотиваційних, інтелектуальних, емоційних, вольових, ціннісно-змістовних характеристик.

Програма поділена на 3 блоки (мотивуючий, формуючий, підсумковий) та планується до експериментальної перевірки у процесі подальшої професійної діяльності).

Розроблено психолого-педагогічні рекомендації розвитку креативності для керівників, викладачів освітніх закладів, здобувачів освіти - майбутніх психологів.

ВИСНОВКИ

Метою нашого дослідження було: на основі аналізу об'єкта дослідження визначити, теоретично дослідити психологічні засади формування креативності як базової компетентності практичних психологів, емпірично дослідити рівень креативності та можливості її розвитку.

Для конкретизації дослідження було розроблено та виконано такі завдання:

1. Проаналізовано науково-теоретичні підходи до визначення креативності та її ролі в професійній діяльності.

Креативність - це особистісна та мислительна властивість, яка базується на розвитку вищих психічних функцій, зумовлює можливість прояву творчої активності людини в усіх видах діяльності, формується за рахунок впливу соціального середовища, її ціннісної орієнтації, вимог до людини, організації інформаційного потоку та цільової спрямованості всіх видів діяльності. Креативність проявляється як в здатності самостійно бачити та ставити проблеми, так і у їх вирішенні, у творчому втіленні їх у конкретний продукт.

Дослідженням креативності займалися як зарубіжні, так і вітчизняні психологи.

Поняття «креативність» відкрите Дж.Гілфордом. Завдяки науковцю були створені лабораторії для вивчення та проводилися дослідження в цій галузі, розроблено численні методики її вимірювання. Продовжив його дослідження Р.Стернберг, відомий своїми дослідженнями в галузі інтелекту та креативності. М.Чиксентміхайі досліджував креативність у контексті соціології, особливо відносно ролі культурного середовища та соціальних чинників у стимулюванні або гальмуванні креативних процесів

До дослідження креативності зверталися такі психологи, як В.Балахтар, С.Бурлаєнко, В.Моляко, Ю.Мороз, В.Дружинін, Н.Макаренко, Є.Гергель. так, Є.Гергель досліджував комплексний підхід до формування дивергентного та конвергентного мислення, що є потужним інструментом для розвитку креативності. Н.Макаренко вивчала психологічні чинники розвитку

креативного мислення: підвищення мотивації до саморозвитку, актуалізація аналітико-синтетичного мислення, підвищення професійного рівня у практичній діяльності, емпатія). І.Гриненко, Р.Кириченко, Н.Дідик, С.Сафаян висвітлювала проблему психолого-педагогічних умов розвитку креативності. Дослідження Н.Пов'якель, Т.Розова, Г.Радчук, І.Андрійчук, С.Шандрук підкреслювали важливість розвитку креативності, креативного мислення для практичних психологів.

Креативність як базова компетентність практичного психолога була представлена у працях О.Артемової, Н.Байбекової та інших. До ключових компетентностей майбутніх психологів варто включати такі якості, як натхнення, винахідливість, ініціативність, інтуїція, нестандартність, прогностичність, гнучкість у мисленні і почуттях, самотність та кмітливність. Зростання креативності в психологів, на думку науковців, визначається у тому, наскільки їхнє оточення підтримувало та розвивало їхню індивідуальність.

Сприятливим для розвитку креативності є юнацький вік, який припадає на студентський період.

2. Відокремлено та узагальнено психолого-педагогічні засади формування креативності майбутнього практичного психолога. Це - сенситивність вікового періоду, внутрішня мотивація, когнітивні стилі, адекватність методів навчання-виховання віковим потенціям, прагнення до новизни, інтелектуальний розвиток, рефлексію як свідоме ставлення до діяльності, спеціально створені умови освітнього середовища.
3. Проведено емпіричне дослідження щодо визначення рівня розвитку креативності майбутніх фахівців-психологів, психологічних засад її формування в умовах освітнього закладу. Дослідження креативності майбутнього практичного психолога проходило протягом січня 2024-липня 2024 року. Вибірку (35 осіб) сформували рандомно зі студентів майбутніх психологів Криворізького державного педагогічного університету III курсу психолого-педагогічного факультету.

У дослідженні було пройдено підготовчий, емпіричний, інтерпретаційний етапи.

Використано:

- Вербальний тест методики Дж.Гілфорда-П.Торенса (у модифікації О.Тунік). 60% досліджуваних (21 особа) продемонстрували досить високий рівень розвитку вербальної швидкості (продуктивності). Утім, асоціації досліджуваних відрізнялися деякою стереотипністю, банальністю. Тільки 14,2% (5 досліджуваних) показали високий рівень гнучкості, що для практичного психолога є показником нездатності продукувати нові ідеї, прагнення орієнтуватися на пошук готових інтерпретацій, «ключів» у ході вирішення проблеми. Показник оригінальності - нульовий. Підсумовуючи зазначимо, загальний показник креативності (9,3 бали - середній показник групи) у 60% (21 особа) - низький. Тобто, досліджувані, майбутні психологи, майже не здатні до вирішення нестандартних вербальних завдань, важко можуть відступають від стереотипів. Досліджувані мали труднощі, коли діяли в умовах дефіциту інформації, або коли умови завдання здавалися стандартними та стимулювали до прийняття звичайного рішення.

- Методика Н.Вишнякової «Креативність» [11]. Методика визначає основні показники креативності особистості: творче мислення (Т); допитливість (Д); оригінальність (О); уяву (У); емоційність (Е); інтуїцію (І); почуття гумору (Г); творче ставлення до професії (П) як один з основних критеріїв креативності. Аналізуючи дані, можна зазначити, що загальний рівень креативності переважно середній, хоча кількість досліджуваних з низьким рівнем також висока (43,4%).

Дані кореляції (за методом К.Пірсона) продемонстрували наявність зв'язків (на рівні статистичної достовірності $p < 0,05$) загальної креативності зі шкалами вербальної швидкості ($r=0,231$); загального рівня вербальної креативності ($r=0,240$).

- Модифікована україномовна версія тесту креативності Ф.Вільямса (Н.Бельської). Використано самооцінюючий опитувальник (він визначає рівень

допитливості, уяви, складність у процесі вибору різнорівневих завдань, схильність до ризику). Узагальнені дані методики (яка демонструє у 83% переважно середній рівень установки на креативну поведінку) певним чином співпадають з відповідями неструктурованого інтерв'ю, у якому досліджувані підтвердили важливість розвитку креативних компетенцій у психолога, зазначили готовність її розвитку у спеціально створених умовах.

Розроблено розвивальну програму креативності «Креативний психолого-ефективний психолог» як базової компетентності майбутніх практичних психологів в умовах освітнього закладу та психолого-педагогічні рекомендації на її основі. Програма розрахована на 10 занять, кожне з яких протягом 1,5-2,5 годин. Мета програми: організація психологічних умов розвитку креативності, які сприяють цілісності здобувача освіти у сукупності мотиваційних, інтелектуальних, емоційних, вольових, ціннісно-змістовних характеристик. Програма поділена на 3 блоки (мотивуючий, формуючий, підсумковий) та планується до експериментальної перевірки у процесі подальшої професійної діяльності).

Психолого-педагогічні рекомендації розвитку креативності для керівників, викладачів освітніх закладів, здобувачів освіти - майбутніх психологів для ефективного упровадження у практику розвитку креативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. С. 14-41.
2. Артемова О. І. Креативність як чинник розвитку професійних якостей майбутнього практичного психолога. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. Вип. 4. С. 22-26.
3. Антюхова Н.І. Аналіз творчості та креативності в сучасних наукових теоріях та концепціях. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції “Сучасні проблеми германського та романського мовознавства” (23 квітня 2014, Рівне). Рівне, 2014.
4. Байбекова Н.Р. Формування образу психолога-консультанта. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2015. Вип. 38. С. 39-44.
5. Башина Т.Ф. Креативність як основа інноваційної педагогічної діяльності. *Молодий вчений*. 2013. №4. С.521-525.
6. Балахтар В.В. Креативний потенціал як показник професійного становлення фахівців із соціальної роботи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки» № 4. 2018.
7. Білоус Є.В. Емпірична ідентифікація креативного класу в українському суспільстві. *Український соціум*. 2020. № 2. С.93-109.
8. Бурлаєнко С. Наукові підходи до визначення поняття «креативна компетентність» майбутніх інженерів. [Репозитарій НТУ 'ХПІ' https://repository.kpi.kharkov.ua](https://repository.kpi.kharkov.ua)
9. Бакаленко О.А. Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна..* Серія «Теорія культури і філософія науки». Випуск 58. 2018 С.132-137.

10. Василькевич Я.З. Креативність як інтегральна творча здібність: теоретичні основи вивчення. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Психологія і педагогіка*. 2013. Вип. 24. С. 25-29.
11. Вишнякова Н.Ф. Тест «Креативність». Вісник «Сага». Серія «Психологія», 2011. №1 (9). С. 168–181.
12. Гергель Є.Л. Психологічні особливості формування креативних здібностей в підлітковому віці : Дис... канд. наук: 19.00.07. Харків. 2008. 164с.
13. Гріффітс К., Меліна К.. Посібник із креативного мислення. К., 2020. 288 с.
14. Гриненко І.В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : Дис... канд. наук: 13.00.04. 2008.
15. Донченко О.С. Поняття креативності в психологічних дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2015. № 1 (1). С.121-126.
16. Колісник-Гуменюк Ю. Креативність як процес творчості, самовираження та самоствердження особистості. *Молодь і ринок*. 2019. № 7. С. 120-123.
17. Кириченко Р.В. Особливості розвитку креативності майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка*. Київ.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2023. Том X: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, Вип. 25. С.185-193.
18. Дідик Н.І. Розвиток професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. №2. 2018. с. 278
19. Лобода О.В. Креативність як основа психічного здоров'я особистості. Київ, 2010. URL:https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/3_2010/16.pdf

20. Лагодзінська В. Вплив креативності на структурні компоненти психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій. *Організаційна психологія*. Економічна психологія. 2022. №2(26), С.73-81. URL:<https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.8>
21. Лебедик Л.В. Критерії розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи. Обдаровані діти – скарб нації : матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 8–11 груд. 2020 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020 С. 228–231.
22. Макаренко Н.М. Психологічні чинники розвитку креативного мислення майбутніх практичних психологів : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук /19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ. 2008. 235с.
23. Макаренко Н.М. Самостійне вивчення курсу «Психологія обдарованої дитини» : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кривий Ріг: Видавничий дім. 2010. 186с.
24. Максименко С.Д., Яланська С. П. Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку: монографія. Київ: Видавництво «Людмила», 2021. 513 с.
25. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. №6. С. 2–9.
26. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал*. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. 154 с. С. 120–130.
27. Павлюк Р.О. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів. Київ.2020.
URL:http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm
28. Пов'якель Н.І., Розова Т.М. Креативний потенціал особистості та його становлення у майбутнього психолога: навчально-методичний посібник. НПУ імені М.П.Драгоманова, Поліграф-Центр, 2007. 122 с.

29. Пономарьова-Семенова Р.О. Психологічні аспекти розвитку креативності обдарованої особистості. *Обдарована дитина*. 2007. № 7. С. 12.
30. Потапова В.Д. Умови розвитку функціональної системи психологічних механізмів у фахівців-психологів. *Збірник наукових праць* Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/за ред. Максименка С.Д. Київ.: 2012. т.IV. Ч.7. С. 203-209.
31. Попович О. В. Філософські виміри креативного потенціалу особистості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 6. С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2013_6_8
32. Психологічна детермінація креативної поведінки: колективна монографія/С.Ф.Устименко, Н.М.Токарева, А.І.Воронін, Н.М.Макаренко та ін. - Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. 176с.
33. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М.Степанов. Київ: Академвидав, 2006.424с.
34. Психологічні дослідження творчого потенціалу особистості: монографія / авт. кол., наук. керівник В. О. Моляко. Київ.: Педагогічна думка, 2008. 208с.
35. Пшенична Л., Мотречко В. Від креативного студента до неординарного фахівця. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 9. С. 216-235.
36. Розова Т.М. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2007. 289 с.
37. Радчук Г.К., Андрійчук І.П. Підготовка особистості майбутніх практичних психологів. *Практична психологія та соціальна робота*.2003.№4. С. 18-20.
38. Ревіна І.Ю. Деякі аспекти формування професіоналізму шкільних психологів. *Збірник наукових праць* Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/за ред. Максименка С.Д. К., 2002. Т.IV. Ч.7. С.229-233.

39. Роменець В.А. Психологія творчості. Київ.: Либідь, 2004. 288 с.
40. Свістула О.М. Креативність як індивідуально-психологічна риса особистості, що приймає рішення. 2012. URL: pdpu.edu.ua [http://dspace.pdpu.edu.ua › bitstream](http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream) (дата звернення 12.12.2023)
41. Сафаян С.І. Основні чинники формування творчої особистості та розвитку її творчих здібностей у процесі навчання. *Народна освіта: наук.-метод. електронний пед. журнал*. 2017. Вип. 1. С. 21-32.
42. Саврасов М.В. Психологічні особливості динаміки креативності особистості протягом юнацького віку. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 50. С. 197-205.
43. Тодорова І.С., Бульченко Д.В. Розвиток креативно-інноваційного потенціалу майбутніх менеджерів. *Психологія і особистість*. 2017. №1(11).С.259–267.
44. Твердохліб, Н.В. Проблема розвитку креативності особистості у психолого-педагогічних наукових дослідженнях. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія, 2015. Т. 43.С. 399-402.
45. Фрицюк В. До питання про дефініції креативності. *Шлях освіти*. 2003. №4. С.12-14.
46. Фурман А.В., Шандрук С.К. Психологічні особливості розвитку професійної креативності майбутніх фахівців соціогуманітарного профілю. *Тернопільський національний економічний університет*
47. Хомуленко Т.Б. Аналіз змісту поняття креативність. *Вісник ХНУ*. №539. Сер. Психологія. 2002. С. 211-216.
48. Холковська І.Л., Віняр Н.О. Креативність як предмет психолого-педагогічних досліджень. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету*

- імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія, 2016. Т.48. С.167-174.
49. Чиксентихайі М. Креативність. Потік психологічних відкриттів та винаходів. Кар'єра-Прес, 2015. 528с.
50. Чуль О.М. Креативний потенціал як конвергентний чинник регіонального розвитку. *Економічний форум*. 2017. №1. С.77-83.
51. Черножук Ю. Г. Креативна особистість: індивідуальне й типове. Наука і освіта. 2013. № 7. С. 106-109.
52. Шандрук С.К. Психологічні засади розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів: 19.00.07 : дис. д-ра психол. наук. Тернопільський нац. ун-т. Тернопіль, 2016. 458 с.
53. Ярошинська О. Креативність як провідний принцип побудови освітнього середовища у вищому навчальному закладі. *Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*. URL:<https://library.udpu.edu.ua> > visnuk_16 (дата звернення 05.6.2024)
54. Яременко Л. Креативність як творчість : спільне та відмінне. *Вища освіта України*. 2010. № 4. С. 117-123.
55. Яланська С.П. Креативність, творчість особистості в складних життєвих умовах: ресурс метафоричних асоціативних зображень. Психологічні проблеми творчості: збірник матеріалів ХХІІ Міжнародн. науково-практичною конф. (23 липня 2022 року, м. Київ)
56. Amabile T. M. How to Kill Creativity. *Harvard Business Review*. 76, № 5 (September-October 1998). P. 76-87. URL: <https://hbr.org/1998/09/how-to-kill-creativity> (дата звернення 23.01.2024).
57. Barron F. Creative person and creative process. New York: Holt, Rinehart and Winston. 1969. 235p.

58. Guilford J.P. Creativity. *American Psychologist*, 1990. V. 5. P.444-454.
59. Guilford J.P. The nature of human intelligence. N.Y.: McGraw-Hill, 1967. 576p.
60. Kakko I., Inkinen S. Homo Creativus. Aspects of Creativity and Serendipity Management. *Oxford Journals. Science and Public Policy*. Vol. 36. Issue 7. August 2019. P. 537–548.
61. Le D. H., Cropley D. H., Gleaves D. H.. Examining the relationship between mental health, creative thought, and optimism. *The International Journal of Creativity and Problem Solving*, 2015.V 25(1). P. 5-21
62. Mednich S. A. The associative basis of the creative process. *Psychol. Rev.*, 1969, № 2, pp. 220–232.
63. Sternberg R., Lubart T.I. An investment theory of creativity and its development. *Human Development*, 1991. V.34. P.1-32.
64. Sternberg R., Lubart T.I. Buy low and sell high: An investment approach to creativity. *Directions in Psychological Science*, 1992. V. 1 (1). P.1-5.
65. Torrance E.P. The nature of creativity as manifest in the testing // R. Sternberg, T. Tardif (eds.). *The nature of creativity*. Cambridge: Cambr. Press, 1988. P.43-75.
66. Torrance E.P. A quiet revolution. *Journal of creative behavior*. 1989. Vol.23. №5. P.136-145.
67. Wallach M.A., Kogan N.A. A new look at the creativity-intelligence distinction. *J. Personality*. 1995. N. 33. P.348-369.
68. Діагностика креативності у профорієнтаційній роботі : методичні рекомендації / Н. Бельська, М. Ю. Мельник, М. М. Новгородська. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 72 с.
69. Чепрак І. О., Макаренко Н. М. Психологічні засади формування креативності як базової компетентності майбутнього фахівця. // *Science and society: modern trends in*

a changing world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Vienna, Austria. 2024. Pp. 131-139. URL: <https://sci-conf.com.ua/x-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-scienceand-society-modern-trends-in-a-changing-world-2-4-09-2024-viden-avstriya-arhiv/>.

Додаток 1

